

สมาคมลับอั้งยี่ในภาคใต้

ตามหลักฐานที่ค้นพบในปัจจุบัน อั้งยี่ภาคใต้น่าจะได้ออกตั้งขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 2 แล้ว (พ.ศ. 2352 - 2367) แต่คงเป็นสมาคมเล็ก ๆ ที่ไม่มีบทบาทเท่าใดนัก และไม่ค่อยได้ก่อปัญหาใดให้แก่อำนาจรัฐ สภาวะเช่นนี้คงดำรงต่อมาจนถึงกลางสมัยรัชกาลที่ 4 จึงเริ่มมีการเปลี่ยนแปลง กล่าวคือในสมัยนี้สมาคมลับอั้งยี่ภาคใต้ได้ขยายใหญ่ขึ้น มีบทบาทมากขึ้น และนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2410 เป็นต้นมาก็เริ่มมีการเคลื่อนไหวที่รุนแรงและทำทลาย รวมทั้งได้ก่อปัญหาหลายประการให้แก่ทางการควย ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้ มีความสัมพันธ์อย่างมากกับสภาพทาง เศรษฐกิจของภาคใต้ซึ่งได้ขยายตัวออกไปอย่างรวดเร็วในช่วงเวลาดังกล่าว การศึกษาและวิเคราะห์ในบทที่ 4 จะนำเสนอเรื่องต่าง ๆ ตามหัวข้อที่กล่าวมานี้ โดยแบ่งขอบเขตของการศึกษาออกเป็น

-สภาพเศรษฐกิจภาคใต้ในช่วง พ.ศ. 2367 - 2453

-บทบาทของอั้งยี่ภาคใต้อันตั้งแต่เริ่มก่อตั้งจนถึงกลางสมัยรัชกาลที่ 4

-ลักษณะของอั้งยี่ภาคใต้อันตั้งแต่กลางสมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 5

-บทบาทของอั้งยี่ภาคใต้ในช่วง พ.ศ. 2410 - 2453

สภาพเศรษฐกิจภาคใต้ในช่วง พ.ศ. 2367 - 2453

เขตคาบสมุทรมุทธภาคใต้ซึ่งเริ่มตั้งแต่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์เรื่อยลงมาถึงพรมแดนประเทศมาเลเซีย มีอาณาเขตดังนี้ คือ ทิศเหนือจรดจังหวัดเพชรบุรี ทิศตะวันออกจรดอ่าวไทย ทิศใต้จรดเทือกเขาสันกาลาคีรีซึ่งเป็นทิวเขาที่กั้นพรมแดนระหว่างประเทศไทยกับประเทศมาเลเซีย ส่วนทางทิศตะวันตกของคาบสมุทรมุทธทะเลอันดามัน ปัจจุบันคาบสมุทรมุทธภาคใต้เป็นที่ตั้งของจังหวัดต่าง ๆ รวม

15 จังหวัด คือ ประจวบคีรีขันธ์¹ ชุมพร ระนอง พังงา สุราษฎร์ธานี ภูเก็ต กระบี่ นครศรีธรรมราช ตรัง พัทลุง สตูล สงขลา ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส²

คาบสมุทรภาคใต้มีรูปร่างยาวแคบ ภูมิประเทศประกอบด้วยที่ราบและภูเขา เขตที่ราบมีอยู่ไม่มากนักตามบริเวณชายฝั่งทะเล ส่วนเขตเทือกเขาเป็นแกนของคาบสมุทร มีแนวยาวติดต่อกัน เป็นพืดจากเหนือไปใต้ เทือกเขาเหล่านี้ อยู่ชิดมาทางคานฝั่งตะวันตก และลาดมาทางคานฝั่งตะวันออก เริ่มค้นคว้าเทือกเขาตะนาวศรีซึ่งต่อเนื่องมาจากเขตที่สูงภาคตะวันตก ผ่านเขตจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ไปสิ้นสุดลงที่จังหวัดระนอง ต่อจากนั้นมีเทือกเขาภูเก็ตซึ่งทอดยาวจากจังหวัดชุมพรมาจนถึงพังงาและกระบี่ แล้วหักเลี้ยวไปทางตะวันออกถึงจังหวัดนครศรีธรรมราชไปต่อกับเทือกเขานครศรีธรรมราชซึ่งกั้นจากจังหวัดสุราษฎร์ธานี ผ่านเข้าไปในนครศรีธรรมราช และพรมแดนของจังหวัดตรัง พัทลุง สตูล และสงขลา ต่อจากนั้นเป็นเทือกเขาสันกาลาศรีซึ่งเป็นที่เขาที่กั้นพรมแดนระหว่างประเทศไทยกับประเทศมาเลเซีย รวมความยาวของเทือกเขาในคาบสมุทรภาคใต้ทั้งหมดมีประมาณ 1,000 กิโลเมตรเศษ³ เทือกเขาเหล่านี้มีทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ คือ แร่ดีบุก และบริเวณที่มีมากที่สุดก็คือ เมืองต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่ตาม

¹ในทางภูมิศาสตร์จังหวัดประจวบคีรีขันธ์อยู่ในเขตคาบสมุทรภาคใต้ แต่ในปัจจุบันทางการจัดให้จังหวัดนี้อยู่ในเขตภาคกลาง

²ไพฑูรย์ พงศ์บุตร, ภูมิศาสตร์ภูมิภาคและภูมิศาสตร์เศรษฐกิจของประเทศไทย (กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2520) หน้า 10

สวาท เสนาณรงค์, ภูมิศาสตร์ประเทศไทย (กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, พิมพ์ครั้งที่ 2, 2516) หน้า 40

³สวาท เสนาณรงค์, เรื่องเดิม หน้า 40, 86 และไพฑูรย์ พงศ์บุตร, เรื่องเดิม หน้า 10.

แนวเทือกเขาภูเก็ท ไคแก่ ระนอง ตะกั่วป่า (ปัจจุบัน เป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดพังงา) พังงาและเกาะภูเก็ท¹ ซึ่งเป็นเมืองที่ตั้งอยู่ทางชายฝั่งทะเลด้านตะวันตกทั้งสิ้น แรกทีเดียวในภาคใต้อาจจะอยู่คามพื้นผิวดินจึงชุกคนได้ง่าย และเสียค่าใช้จ่ายในการชุกไม่มากนัก²

ถัดจากเขตเทือกเขาออกมาทางตะวันออกและตะวันตก เป็นเขตที่ราบซึ่งขนานไปกับชายฝั่งทะเล ที่ราบในสองเขตนี้มีลักษณะต่างกันคือ ทางชายฝั่งตะวันออกตามอ่าวไทย ที่ราบมีลักษณะค่อนข้างกว้าง ฝั่งทะเลไม่เรียวแหลมมาก มีชายหาดยาวและน้ำตื้น ส่วนทางชายฝั่งตะวันตกตามทะเลอันดามัน มีที่ราบอยู่น้อยมาก และมักเป็นที่ราบแคบ ๆ บางตอนถึงเขาค้งประชิดกับฝั่งทะเล ทำให้เกิดผาชัน ชายฝั่งมีลักษณะเว้าแหลมมาก ไม่ค่อยมีชายหาด และมีน้ำลึก ใกล้เคียงมีโขดหินหรือเกาะต่าง ๆ ตั้งอยู่ระเกะระกะ เช่นที่จังหวัดพังงาและภูเก็ต มีเกาะต่าง ๆ มากมาย นอกจากนี้ บริเวณชายฝั่งตะวันตกยังมีป่าไม้โกงกางอยู่ทั่วไปหมดด้วย³

คาบสมุทรภาคใต้อาจมีความกว้างน้อย ระหว่าง 150 - 250 กิโลเมตร แม่น้ำที่ไหลอยู่ในภาคนี้จึงมีความยาวไม่มาก แม่น้ำที่สำคัญได้แก่ แม่น้ำตาปี่หรือแม่น้ำบานคอนในเขตจังหวัดสุราษฎร์ธานี แม่น้ำหลังสวนในจังหวัดชุมพร และแม่น้ำปัตตานีในเขตจังหวัดยะลาและปัตตานี แม่น้ำเหล่านี้ไหลประโชนไค่น้อย เพราะน้ำไหลเชี่ยวและมีระดับไม่สม่ำเสมอตลอดทั้งปี⁴

¹ สวาท เสนาณรงค์, เรื่องเดิม หน้า 253.

² พรณี อวนสกุล, "กิจการเหมืองแร่ที่บุกกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจภาคใต้ประเทศไทย พ.ศ. 2411 - 2474" หน้า 10.

³ สวาท เสนาณรงค์, เรื่องเดิม หน้า 41-42 และไพฑูริย์ พงศบุตร, เรื่องเดิม หน้า 10-11, 69.

⁴ สวาท เสนาณรงค์, เรื่องเดิม หน้า 40, 59 และไพฑูริย์ พงศบุตร, เรื่องเดิม หน้า 11.

ในคานภูมิอากาศ คาบสมุทรภาคใต้มีอากาศร้อน ฝนชุก ที่สุวรรณ
 ธรรมชาติจึง เป็นป่าคงคิบ ซึ่งมีลักษณะ เป็นป่ารกทึบ มีพันธุ์ไม้มากมายหลายร้อย
 ชนิดขึ้น เบียดเสียดกันหนาแน่น และมีใบเขียวชอุ่มตลอดทั้งปี การมีฝนตกมาก
 ประกอบกับพื้นที่ส่วนใหญ่ของภาคใต้ เป็นภูเขา มีลาดเขาชัน ทั้งแม่น้ำที่มีอยู่ก็
 ไหลเชี่ยว ทำให้การลี้กรรอนพียงหลายของกินอยู่ในอัตราค่อนข้างสูง เนื้อดิน
 จึงไม่ค่อยอุดมสมบูรณ์ กินในภาคใต้ส่วนใหญ่ เป็นดินร่วนหรือดินเหนียวปนทราย
 ตามบริเวณชายฝั่งจะเป็นดินทราย ดินเหล่านี้ใช้เพาะปลูกได้ แต่ไม่อุดมสมบูรณ์
 เท่ากับดินตะกอนธารน้ำในเขตที่ราบลุ่มภาคกลาง¹

เนื่องจากคาบสมุทรภาคใต้มีภาวะทางภูมิศาสตร์ที่ไม่เหมาะแก่การ
 เพาะปลูกทำได้นัก บริเวณที่พอจะใช้เวลาส่วนทำนาได้ คือ เขตที่ราบชายฝั่ง
 ทะเลตามตะวันออกตั้งแต่เมืองชุมพรถึงปัตตานี² ดังนั้นในสมัยรัชกาลที่ 3 และ
 รัชกาลที่ 4 (พ.ศ. 2367 — 2411) ราษฎรที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในอาณาบริเวณนี้
 ส่วนใหญ่จึงมักประกอบอาชีพทำนา และปลูกพืชผลอื่น ๆ ประกอบด้วย เช่น หมาก
 มะพร้าว ฝ้าย และผักต่าง ๆ นอกจากการทำนาแล้ว ก็มีการประมงตามบริเวณ
 ชายฝั่ง การเก็บรังนก การหาผลิตภัณฑ์จากป่าพวกยางชาง นอแรด ไม้พื้น และ
 หวายต่าง ๆ³

การทำนา ทำสวนในบริเวณนี้ว่าไคผลดีพอควร หัวเมืองทาง
 แถบชายฝั่งทะเลตามตะวันออกจึงมีผู้คนอาศัยอยู่หนาแน่นกว่าทางฝั่งตะวันตก.

¹ สวาท เสนาณรงค์, เรื่อง เติม หน้า 76 — 77, 42, 159, และ
 ไพฑูริย์ พงศ์บุตร หน้า 16, 60, 67.

² พรรณี อวนสกุล, เรื่อง เติม หน้า 48.

³ พรรณี อวนสกุล, เรื่อง เติม หน้า 48 — 50 และ กทช. จคหมาย
 เหตุรัชกาลที่ 3 เลขที่ 56 จ.ศ. 1207 บัญชีภาษีอากรประจำปีมะโรง — มะเส็ง
 (มะโรงฉศก, มะเส็งสปีตศก)

ซึ่งมีพื้นที่เป็นภูเขาสูง มีที่ราบอยู่น้อย หากการเพาะปลูกไปใครได้ ราษฎรมีอาชีพหลักอยู่ที่การขุดแร่ดีบุกซึ่งมีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ ดีบุกที่ขุดหามาได้นี้ ส่วนใหญ่จะถกนำมาแลกเปลี่ยนกับอาหารและเครื่องนุ่งห่มจากพ่อค้าต่างชาติที่เดินทางเข้ามาซื้อหาแร่ดีบุกจากเมืองต่าง ๆ ในอาณาบริเวณนี้ ส่วนที่เหลือราษฎรคงเก็บไว้ เพื่อส่งเป็นส่วยให้แก่รัฐบาลแทนการถูกเกณฑ์แรงงาน ส่วยดีบุกเหล่านี้ เมื่อเหลือใช้แล้วรัฐบาลก็จะส่งไปขายยังต่างประเทศเช่นกัน¹ แม้ว่าทางชายฝั่งทะเลคานตะวันตกจะมีแร่ดีบุกอยู่มาก และการขุดหาดีบุกเป็นอาชีพหลักเพียงอย่างเดียวของราษฎร แต่ปรากฏว่าในช่วงรัชกาลที่ 3 มาจนถึงประมาณกลางสมัยรัชกาลที่ 4 นั้น การทำเหมืองดีบุกในบริเวณนี้ยังมีได้เป็นไปอย่างกว้างขวาง คงทำกันอยู่อย่างประปรายเท่านั้น²

เมื่อเปรียบเทียบกับภาคอื่น ๆ แล้ว จะเห็นได้ว่าสภาพเศรษฐกิจของภาคใต้ในช่วงเวลาที่ไคกล่าวมานี้ มิใคร่มีความเจริญรุ่งเรืองเท่าที่ในเขตหัวเมืองชายทะเลตะวันออก ลุ่มแม่น้ำท่าจีน และแม่น้ำแม่กลองที่ไคกล่าวมาแล้ว ในบทก่อน จึงมีชาวจีนตั้งหลักแหล่งอยู่ที่ภาคใต้ในระยะนี้ไม่มาก เมื่อมีชาวจีนเข้ามาอาศัยอยู่น้อย สมาคมลับอิงยี่ที่พวกคนจีนร่วมมือกันก่อตั้งขึ้น จึงเป็นสมาคมเล็ก ๆ ที่ไม่มีบทบาทอะไรนัก และไม่คอยไคก่อความวุ่นวายใดให้แก่สังคม

เศรษฐกิจภาคใต้เริ่มเปลี่ยนแปลงประมาณตอนกลางสมัยรัชกาลที่ 4 ซึ่งเป็นระยะที่เริ่มมีการพัฒนาการทำเหมืองดีบุกในเขตชายฝั่งทะเลคานตะวันตกออกไปอย่างกว้างขวาง มีปัจจัยสำคัญ 2 ประการที่ส่งเสริมให้เกิดภาวะดังกล่าว ปัจจัยข้อแรก คือ ตลาดโลกมีความต้องการแร่ดีบุกเพิ่มมากขึ้น เพื่อนำไปใช้ในอุตสาหกรรมต่าง ๆ เช่น อุตสาหกรรมเครื่องกระป๋อง ดีบุกมีราคาดี เป็นเหตุให้มีผู้หันมาสนใจทำเหมืองดีบุกกันมากขึ้น ส่วนพวกเจ้าเมืองและชาวจีนที่ไคทำเหมืองอยู่ก่อนแล้ว ก็พากันขยายกิจการของตนออกไป สำหรับปัจจัยสำคัญ

¹ พรหมณี อวนสกุล, เรื่องเดิม หน้า 48 - 51.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 62 - 70.

ข้อที่สองมีอยู่ว่า ภายหลังจากทำสนธิสัญญา เซาริง พ.ศ. 2398 ไทยต้องเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจจากการผูกขาดมาเป็นระบบเสรีนิยมซึ่ง เปิดโอกาสให้เอกชนลงทุนประกอบกิจการต่าง ๆ ใคอย่างอิสระ เมื่อคึกคักมีราคาสูง ชาวอังกฤษและชาวจีนในบังคับอังกฤษจากแหลมมลายูจึง เข้ามาลงทุนทำเหมืองแร่ในภาคใต้ของไทย¹

มีข้อที่น่าสัง เกตว่า ผู้ที่ลงทุนทำกิจการ เหมืองคึกคักในระยะนี้มีทั้ง เจ้าเมือง ชาวจีน และชาวตะวันตก ในบรรดานายทุนเหล่านี้ นายทุนชาวจีนนับว่าเป็นผู้ที่มีบทบาทเด่นที่สุด และใคร่เขาคควบคุมการทำเหมืองคึกคักไว้ เกือบทั้งหมด จนถึงสิ้นสมัยรัชกาลที่ 5 จึง เริ่มเผชิญกับการแข่งขันจากนายทุนชาวตะวันตกซึ่ง ใคนำเอาวิทยาการและ เทคนิคที่ก้าวหน้ากว่ามาใช้ในกิจการ เหมืองแร่ ตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมาแร่คึกคักกลายเป็นสินค้าออกที่สำคัญอย่างหนึ่งของ ประเทศมาจนถึงปัจจุบัน²

การขยายตัวของกิจการ เหมืองแร่คึกคักซึ่ง เริ่มต้น เมื่อประมาณกลางสมัย รัชกาลที่ 4 นั้น ทำให้เศรษฐกิจใน เขตชายฝั่ง ทะเลคาบตะวันตก เจริญก้าวหน้า ไปจาก เดิมมาก มีผู้คนอพยพเข้ามาตั้ง ถิ่นฐานอยู่ในอาณาบริเวณนี้ มากมาย ผู้ที่อพยพเข้ามา มากที่สุด คือ พวกชาวจีน ซึ่งหลังไหลเข้ามาทำงานตามเหมือง ต่าง ๆ จนกระทั่งจำนวนชาวจีนในเขตเมืองระนอง ตะกั่วป่า พังงา และภูเก็ต มีมากกว่าพลเมืองชาวไทย³ สมาคมลับฮังยี่ที่มีอยู่ใคขยายตัวออกไปอย่างรวดเร็ว กลายเป็นสมาคมขนาดใหญ่ที่พร้อมไปควยกำลังคนและอำนาจ ดังนั้นตั้งแต่ช่วงปลายรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา สมาคมลับฮังยี่ในเขตชายฝั่งทะเล คาบตะวันตกจึงมีบทบาทและมีการ เคลื่อนไหวอย่างมาก ใคก่อการร้ายแรงขึ้น หลายครั้ง เช่น ก่อการวิวาทที่ภูเก็ตในปี พ.ศ. 2410 ก่อจลาจลที่ระนองและ ภูเก็ตในปี พ.ศ. 2419 ซ้ำพระอิศราธิไชยเจ้าเมืองกระบี่ถึงแก่กรรมในปี พ.ศ.

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 69 - 77.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 90 - 91, 158 - 194.

³ กจช. ร.5 กท. เล่ม 6 เลขที่ 5 จ.ศ. 1233 ว่าควยไหหาหลวง คุมเรือรบไปอยู่รักษาเมืองภูเก็ต

เล่ม 20 เลขที่ 38 จ.ศ. 1241 ว่าควยไหพระอมรวินัยสร เคชออกไปเปลี่ยนพระยามนตรีสุริยวงษเข้ามาเผาทุลละออง

2421 และยกพวกนับร้อย ๆ คน เขาคีกันที่หน้าตลาดเมืองตะกั่วป่าในปี พ.ศ.
2424 เป็นคน¹

ในช่วงที่เศรษฐกิจทางแถบชายฝั่งทะเลด้านตะวันตกกำลังเจริญรุ่งเรือง—
เรื่อง เพราะการขยายตัวของกิจการเหมืองแร่ที่bukนั้น ราษฎรที่อาศัยอยู่ทางชาย-
ฝั่งตะวันออกยังคงมีอาชีพหลักอยู่ที่การเพาะปลูกเหมือนเดิม มิได้เปลี่ยนแปลง
แต่อย่างใด เมืองต่าง ๆ ทางแถบชายฝั่งทะเลด้านตะวันออก เช่น ชุมพร
สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช และสงขลา เป็นแหล่งแร่ที่bukที่สำคัญอีกเขตหนึ่ง
ของประเทศ แต่ปริมาณแร่ที่bukที่มีอยู่ก็ยังไม่พอกว่าทางชายฝั่งตะวันตก² ใน
ช่วง พ.ศ. 2411 — 2453 ซึ่งเป็นระยะแรกของการขยายตัวในกิจการเหมือง
แร่ที่bukนั้น แหล่งแร่ที่ได้รับการพัฒนาส่วนใหญ่อยู่ทางฝั่งตะวันตก ส่วนทางฝั่ง
ตะวันออกยังได้รับการพัฒนาน้อยมาก แหล่งแร่ในบริเวณนี้ที่ได้รับการบุกเบิก
มากที่สุดคือ เมืองนครศรีธรรมราช พวกนายทุนชาวจีนได้มาลงทุนทำเหมืองอยู่
ทางแถบอำเภออ่อนพิบูลย์ในปัจจุบัน ส่วนแหล่งแร่ในเมืองอื่น ๆ นั้นได้รับการ
บุกเบิกอย่างจริงจังในสมัยรัชกาลที่ 6³ ดังนั้นในช่วง พ.ศ. 2411 — 2453
สมาคมลับฮั้งฮี้ในเมืองนครศรีธรรมราชจึงมีบทบาทและการเคลื่อนไหวมากกว่า
ฮั้งฮี้กลุ่มอื่น ๆ ในเขตนี้ เช่น ในปี พ.ศ. 2418 ฮั้งฮี้ยกเกียนและกวางคั้งใน
อำเภออ่อนพิบูลย์ เมืองนครศรีธรรมราชโดยยกพวกนับร้อย ๆ คน เขาคีกัน

¹อ่านรายละเอียดได้ในหัวข้อ "บทบาทของฮั้งฮี้ภาคใต้ในช่วง พ.ศ.
2410 — 2453"

²สวาท เสนาณรงค์, เรื่องเดิม หน้า 253.

³พรณี อวนสกุล, เรื่องเดิม หน้า 76, 92 และ กจช. ร.5 กท.
เล่ม 61 จ.ศ. 1237 — 1242 จีนมาเท่ากับจีนยกเกียนเมืองนครศรีธรรมราช
วิวาทกัน (จ.ศ. 1237)

ทางการต้องส่งกำลัง เข้าปราบปราม อั้งยี้ทั้งสองฝ่ายจึงยอม เลิกรากันไป¹

กล่าวโดยสรุป ในช่วงรัชกาลที่ 3 จนถึงประมาณกลางสมัยรัชกาลที่ 4 เศรษฐกิจของภาคใต้มีความเจริญรุ่งเรือง เท่ากับใน เขตหัว เมืองชายทะเลตะวันออก ลุ่มแม่น้ำท่าจีน และแม่น้ำแม่กลอง จึงมีชาวจีนตั้งหลักแหล่งอยู่ที่ภาคใต้ในระยะนี้ไม่มากนัก และสมาคมลับอั้งยี้ที่มีอยู่ก็เป็นสมาคม เล็ก ๆ ที่ไม่ค่อยไต่ก่อความวุ่นวายใดให้แก่อสังคม เศรษฐกิจภาคใต้ เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อมีการพัฒนาการทำเหมืองแร่ที่บุกใน เขตชายฝั่งทะเลด้านตะวันตกและที่ เมืองนครศรีธรรมราช การขยายตัวของกิจการเหมืองแร่ที่บุกไต่ชักนำให้ชาวจีนจำนวนมากอพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งที่ภาคใต้ สมาคมลับอั้งยี้ที่มีอยู่กลายเป็นสมาคมขนาดใหญ่ที่มีบทบาทและมีการ เคลื่อนไหวอย่างมาก จนกล่าวได้ว่าปัญหาอั้งยี้ในสมัยรัชกาลที่ 5 ส่วนใหญ่เกิดจากการกระทำของชาวจีนในภูมิภาคนี้แทบทั้งสิ้น

บทบาทของอั้งยี้ภาคใต้ตั้งแต่เริ่มก่อตั้งจนถึงกลางสมัยรัชกาลที่ 4

อั้งยี้ภาคใต้เริ่มก่อตัวขึ้นเมื่อไร และที่เมืองใดเป็นแห่งแรกนั้น เอกสารของไทยเท่าที่มีอยู่ในปัจจุบันมิได้บ่งบอกไว้ แต่ในรายงานของอังกฤษที่ระบุถึงสมาคมลับชาวจีนบน เกาะปีนัง ใ้กล่าวไว้ว่า สมาคมลับอั้งยี้บน เกาะนี้ (ปีนัง) ใ้ก่อตั้งขึ้น เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2342² และในราวช่วงทศวรรษของปี พ.ศ. 2353 สมาคมลับอั้งยี้ในปีนังก็มี เพื่อนร่วมสมาคมอยู่บน เกาะภูเก็ตด้วย³ จาก

¹อ่านรายละเอียดภาคใต้ในหัวข้อ "บทบาทของอั้งยี้ภาคใต้ในช่วง พ.ศ. 2410 - 2453"

²L.F. Comber, Chinese Secret Societies in Malaya: A Survey of the Triad Society from 1800 to 1900 pp 37 - 38.

³Sarasin Viraphol, Tribute and Profit: Sino - Siamese Trade, 1652 - 1853 Harvard East Asian Monographs No. 76 (Harvard University Press, 1977) p 221.

หลักฐานข้อนี้ทำให้สันนิษฐานได้ว่า สมาคมลับอั้งยี่ภาคไค่ น่าจะก่อตั้งขึ้น เป็นแห่งแรกที่เกิดในสมัยรัชกาลที่ 2 และในเวลาต่อมาคงจะไค่ขยายไปยัง เมืองอื่น ๆ ในภูมิภาคนี้ที่มีชาวจีนตั้งหลักแหล่งอยู่ นับตั้งแต่เริ่มก่อตั้งจนถึงช่วงที่เริ่มสลายตัวลงในตอนปลายรัชกาลที่ 5 อั้งยี่ภาคไค่ไค่พัฒนา เปลี่ยนแปลงบทบาทของตนเองตามสภาพความเจริญรุ่งเรืองทาง เศรษฐกิจ ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้ บางช่วงระยะมีอยู่มาก แต่ในบางช่วงก็มีอยู่น้อย เมื่อพิจารณาโดยรวม ๆ แล้ว บทบาทของอั้งยี่ภาคไค่แบ่งไค่เป็น 2 ระยะ คือ ตั้งแต่เริ่มก่อตั้งจนถึงกลางสมัยรัชกาลที่ 4 ซึ่งนับเป็นช่วงสมัยแรกของอั้งยี่ภาคไค่ ส่วนสมัยหลังนั้น เริ่มราว ๆ ปี พ.ศ. 2410 เรื่อยมาจนถึงปี พ.ศ. 2453

การศึกษาและวิเคราะห์ในหัวข้อนี้จะพูดถึงบทบาทของอั้งยี่ภาคไค่ในช่วงระยะแรก ซึ่งคงจะกล่าวไค่โดยสังเขปเท่านั้น เพราะเอกสารต่าง ๆ เกี่ยวกับเรื่องอั้งยี่เท่าที่ไค่คนพบในปัจจุบัน มีข้อมูลเกี่ยวกับอั้งยี่ภาคไค่ในช่วงระยะนี้อยู่น้อยมาก สำหรับบทบาทในสมัยหลังนั้นจะไค่ศึกษาและกล่าวถึงในหัวข้อต่อไป

ในช่วงระยะแรกนี้ อั้งยี่ภาคไค่มีบทบาทอยู่น้อยมาก และไม่ค่อยไค่กระทำการไค่ที่สร้างความเดือดร้อนให้แก่กลุ่มชนอื่นในสังคม ที่เป็นเช่นนี้เพราะในช่วงเวลาดังกล่าว จำนวนชาวจีนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในภาคไค่ยังมีน้อย สมาคมลับอั้งยี่ที่มีอยู่จึงเป็นสมาคมเล็ก ๆ ที่มีกิจกรรมไม่มาก และคงจะดำเนินกิจการของสมาคมไปในด้านการให้ความช่วยเหลือ สงเคราะห์ซึ่งกันและกันเป็นส่วนใหญ่ จากจดหมายเหตุของทางการ อั้งยี่ภาคไค่ในช่วงนี้มีบทบาทในค่านิยมอยู่เพียงขอเดียว คือ การเป็นโจรสลัดปล้นเรือสินค้าตามหัวเมืองชายทะเล

เอกสารของทางการบันทึกไว้ว่า ในปลายปี พ.ศ. 2387 (คงจะประมาณเดือน 3 หรือเดือน 4) พวกอั้งยี่ในเขตเมืองปราณ เมืองชุมพร เมืองกำเนิคนพคุณ เมืองหลังสวน และเมืองนครศรีธรรมราชไค่รวมกลุ่มกันเป็นโจรสลัดปล้นเรือสินค้าตามหัวเมืองชายทะเลฝั่งตะวันออก ตั้งแต่เมืองปราณลงไปถึงเมืองหลังสวน จนไม่มีเรือแล่นไปมา เมื่อรัชกาลที่ 3 ทรงทราบข่าว ไค่โปรดเกล้าให้จมีนราชามาคุมขัง ปลัดกรมพระคำรวจในชาย และจมีนสมุหพิมาณ ปลัดกรมพระ—

คำรวจสนมชื่อว่า เป็นข้าหลวงนำไพร่พลออกไปปราบพวกอั้งยี่ และทรงมีพระ-
 ราชकारิสสั่งให้สมุหพระกลาโหมทำสารตราถึง เจ้าเมืองต่าง ๆ ในอาณาบริเวณนี้
 ให้เกณฑ์ไพร่พลมาช่วยข้าหลวงทั้งสองควย จมื่นราชามาตย์และจมื่นสมุหพิमान
 ออกเดินทางจากกรุง เทพฯ ในวันศุกร์ เดือน 6 ขึ้น 4 ค่ำ พ.ศ. 2388 ข้าหลวง
 ทั้งสองมาถึง เมืองชุมพรในวันอาทิตย์ขึ้น 13 ค่ำ เดือนเดียวกัน และโคตังก่อง-
 ชำระอั้งยี่ขึ้นที่นี้¹

ฝ่ายพวกอั้งยี่ เมื่อทราบข่าวว่าทางกรุง เทพฯ ส่งข้าหลวงออกมาตั้ง
 มั่นปราบปรามพวกตนอยู่ที่ เมืองชุมพรก็เกิดความ เกรงกลัว พวกกันหลบหนีไปชุมนุม
 ชอนตัวอยู่ตามที่ต่าง ๆ ข้าหลวงทั้งสองจึงแบ่งกองกำลัง ที่มีอยู่ออกเป็นหลายสาย
 แยกย้ายกันออกสืบจับพวกอั้งยี่ใน เมืองไชยา ชุมพร ปะทิว กำเนินพคุณ และ
 เมืองปราณ นอกจากนี้ยังโคตังไพร่พลจำนวนหนึ่งออกลาดตระเวนตามคองอ่าว
 ชายทะเลอีกควย² เจาหนาที่ของ ทางกรมติดตามจับพวกหัวหน้าอั้งยี่มาได้หลาย
 สิบคน พร้อมทั้งชาวของอื่น ๆ อีกเป็นจำนวนมาก³ จมื่นราชามาตย์และจมื่น-
 สมุหพิमानโคตังพวกอั้งยี่เหล่านี้ขึ้นมารับโทษที่กรุง เทพฯ หลังจากการปราบปราม
 ครั้งนี้แล้ว สลัดอั้งยี่ในแถบหัว เมืองชายทะเลคานฝั่งตะวันออกก็สงบไป เป็น เวลา

¹ กหข. จกหมายเหตุรัชกาลที่ 3 เลขที่ 92 จ.ศ. 1207 ไบบอก
 เจ้าเมือง กรมการ เมืองปราณบุรี เรื่องข้าหลวงแลกรมการ เมืองปราณสืบจับ
 ตัวจีนกกเล็งหัวหน้าตัว เทียบโคตังปากน้ำคลองปราณ จีนกกเล็งให้การ เป็นสัจจริง
 เจาพระยาทิพากรวงศ์ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาล
 ที่ 3 เล่ม 2 หน้า 94 - 96.

² กหข. จกหมายเหตุรัชกาลที่ 3 เลขที่ 92 จ.ศ. 1207 เรื่อง เติม

³ เจาพระยาทิพากรวงศ์, เรื่อง เติม, หน้า 96 และ กหข. จกหมาย
 เหตุรัชกาลที่ 3 เลขที่ 61 จ.ศ. 1207 รายชื่อจีนที่เป็นตัว เทียบ ยี่ เทียบ ชา เทียบ
 อยู่ในแขวง เมืองชุมพร

นาน¹ ต่อมาในปี พ.ศ. 2405 ซึ่งตรงกับสมัยรัชกาลที่ 4 นั้น พวกอั้งยี่ไหลหล่าใน เมือง เพชรบุรี และ เมือง ชุมพร คิดจะรวมกลุ่มกันตั้งคนเป็นโจรสลัดปล้นเรือสินค้าอีก แต่ยังไม่ทันไคดำเนิการตามแผน ก็ถูกจับกุมไคเสียก่อน และถูกปราบปรามไปจนหมดสิ้น²

ลักษณะของอั้งยี่ภาคใคตั้งแต่กลางสมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 5

โดย เหตุที่ เศรษฐกิจ เป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่เรามีส่วนกำหนดบทบาทและสภาพของอั้งยี่ในแต่ละสมัย ดังนั้นในกรณีของภาคใค การขยายตัวของกิจการเหมืองแร่คิบุกในเขตชายฝั่งทะเลอันดามันตะวันตก ซึ่งเริ่มต้นเมื่อประมาณกลางสมัยรัชกาลที่ 4 จึงเป็นสาเหตุสำคัญชักจูงไห้ชาวจีนจำนวนมากอพยพเข้ามาทำงานตามเหมืองต่าง ๆ จนกระทั่งจำนวนชาวจีนในหัวเมืองแถบนี้มีมากกว่าพลเมืองชาวไทย³ สมาคมลับอั้งยี่ที่มีอยู่ไคขยายตัวออกไปอย่างรวดเร็ว และมีสมาชิกเพิ่มขึ้นมากมาย เมื่อกลายสภาพมาเป็นสมาคมใหญ่ บทบาทย่อมจะตองเพิ่มมากขึ้นตามขนาดของสมาคม นอกจากจะมีบทบาทมากขึ้นแล้ว สมาคมลับอั้งยี่ภาคใคในสมัยนี้ยังมีลักษณะพิเศษที่แตกต่างจากอั้งยี่ในภูมิภาคอื่น ๆ ในคานการรวมกลุ่มและการมีความสัมพันธ์กับกลุ่มอั้งยี่ต่างชาติ

¹ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, เรื่อง เเคิม, หน้า 96.

² กทข. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 เลขที่ 136 จ.ศ. 1224 ใบบอกเมือง เพชรบุรี เรื่องพวกจีนเขาพวกเป็นคัวเหี้ย เลขที่ 138 จ.ศ. 1224 คัวไห้การอายุเงินบนไหหล่าเรื่องชักชวนเงินไห้เขาเป็นพวกคัวเหี้ย

กจช. ร.4 กท. เล่ม 23 เลขที่ 67 จ.ศ. 1224 สารตราว่าคัวยไห้พระยาชุมพรสืบคินบู้คัวเหี้ยมาค้อเรือที่บานไคไห้บอกเขามาไห้แจ้ง

³ กจช. ร.5 กท. เล่ม 6 เลขที่ 5 จ.ศ. 1233 เรื่อง เเคิม และ เล่ม 20 เลขที่ 38 จ.ศ. 1241 เรื่อง เเคิม

ก. การรวมกลุ่ม โดยปกติ สมาคมลับอั้งยี่ที่ก่อตั้งกันขึ้นมา มักเป็นการรวมกลุ่มของชาวจีนที่พูดภาษาถิ่นเดียวกัน ไม่ค่อยมีชาวจีนที่พูดภาษาถิ่นอื่น เขาปะปนควย และส่วนใหญ่จะรวมกลุ่มกันแต่เฉพาะในหมู่ชาวจีนที่อาศัยอยู่ในเมืองเดียวกัน ไม่ค่อยจะมีการรวมกลุ่มข้ามท้องถิ่น จากลักษณะการรวมกลุ่มแบบนี้ ทำให้ในแต่ละเมืองมีสมาคมลับอั้งยี่อยู่หลายสมาคม ในด้านความสัมพันธ์อั้งยี่แต่ละกลุ่มจะมีการติดต่อสัมพันธ์กันบ้าง แต่ไม่มากนัก และมักจะดำเนินกิจการของสมาคมคนไปตามลำพัง ลักษณะการรวมกลุ่มและรูปแบบความสัมพันธ์ที่ไค้กล่าวมานี้ ไซ้กันอยู่ในหมู่สมาคมลับอั้งยี่ภาคกลาง และอั้งยี่ในเขตหัวเมืองชายทะเลตะวันออก ลุ่มแม่น้ำท่าจีน และแม่น้ำแม่กลองมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 เรื่อยมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 5¹

สำหรับอั้งยี่ภาคใต้นั้น ในช่วงระยะแรก จะมีลักษณะการรวมกลุ่มเป็นอย่างไร เอกสารของทางการเท่าที่มีอยู่มีไค้บ่งบอกไว้ คงมีรายละเอียดเฉพาะการรวมกลุ่มของอั้งยี่ภาคใต้ในสมัยหลัง ซึ่งมีรูปแบบที่แตกต่างจากที่ไซ้กันอยู่ในภูมิภาคอื่น ๆ อาจสรุปลักษณะการรวมกลุ่มของอั้งยี่ภาคใต้ในสมัยนี้ไค้ 2 ประการคือ

✓ 1. รวมกลุ่มกันโดยไม่คำนึงถึงภาษาพูด หมายความว่า สมาชิก

¹ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 เล่ม 1 หน้า 11 - 12.

กทช. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 เลขที่ 155/ช จ.ศ. 1210 คำให้การจีนยิวว่าควยเรื่องอั้งยี่เมืองฉะเชิงเทรากำเวิบ

กจช. ร.5 น.33/12 หัวหน่าอั้งยี่ก๊กต่าง ๆ ทำทัณฑ์บน จ.ศ. 1243 (พ.ศ. 2424)

ร.5 น.33/21 รายงานพระอริกรมประกาศที่ 341/125 วันที่ 5 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 125 (พ.ศ. 2449)

ของสมาคมจะมีทั้งชาวต่างด้าว ฮกเกี้ยน แต้จิ๋ว และ ไทหล่าปะปนกันไป¹

2. มีการรวมกลุ่มทั้งในระดับ เมือง และระดับภูมิภาค

ในระดับ เมือง อังษีภาคใต้อันทุก ๆ เมืองจะรวมกลุ่มกันเป็น 2 สมาคมใหญ่เท่านั้น คือ สมาคมยี่หิ้น และสมาคมบน เท้ากง ไม่มีการรวมกลุ่มเป็นสมาคมมากมายเหมือนกัน เช่นอังษีในภูมิภาคอื่น ๆ ²

ในระดับภูมิภาค สมาคมยี่หิ้นในทุกๆ เมืองจะมารวมกลุ่มกันอีกทีหนึ่ง เป็นสหพันธ์ยี่หิ้น โดยมีสมาคมยี่หิ้นที่เมืองภูเก็ต เป็นหัวหน้าใหญ่ ส่วนพวกบน เท้ากง ก็มีการรวมกลุ่มในลักษณะนี้เช่นกัน บรรดาสมาคมที่เขามาร่วมในสหพันธ์นั้น แต่ละสมาคมจะมีหัวหน้าของตนเอง และมีอิสระที่จะดำเนินกิจการโดยทั่วไปของสมาคม แต่ถ้ามหากเป็นเรื่องสำคัญก็จะปรึกษารือกับสมาคมอื่น ๆ ที่อยู่ร่วม

¹ กจข. ร.5 กท. เล่ม 61 เรื่อง เติม -สัญญาที่ฉบับของพวกยี่หิ้น หน้า 31 - 34

ร.5 ม.2.12ก /18 ใบบอกหัว เมืองยั้งทะ เลดะวันทด. -ใบบอกพระอนุรักษโยธา วันพุธ เดือน 4 ขึ้น 6 ค่ำ จ.ศ. 1244

เอกสารสองฉบับนี้ระบุว่า สมาคมยี่หิ้นที่เมืองนครศรีธรรมราช มีสมาชิกจากกลุ่มภาษาต่าง ๆ ถึง 5 กลุ่ม คือ กวางตุ้ง ฮกเกี้ยน แต้จิ๋ว และ ไทหล่า ส่วนสมาชิกของสมาคมยี่หิ้นที่เมืองตะกั่วป่ามีถึง 3 กลุ่มภาษาคือ ไทหล่า ฮกเกี้ยน และกวางตุ้ง

² กจข. ร.4 กท. เล่ม 33 เลขที่ 69 จ.ศ. 1229 สารตราว่า ควบใ้พระยาเทพวรชุน เป็นชาหลวงออกไประงับจีนวิวาทกัน ณ เมืองภูเก็ต

-ร.5 กท. เล่ม 12 เลขที่ 97 จ.ศ. 1237 คอบชาหลวง เมืองภูเก็ตว่าควบใ้เรือรบไปพัง เหตุการณ์ เมืองตะกั่วป่า เมืองระนอง

สหพันธ์เดียวกันก่อน¹

อั้งยี่ภาคใต้ในทุก ๆ เมืองโค้วรวมกลุ่มกัน เป็นพวกยี่หินและบุน เท่ากลุ่ม
มาจนถึงปี พ.ศ. 2424 ซึ่งเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นเล็กน้อยที่เมืองตะกั่วป่า
เรื่องทั้งหมดมีอยู่ว่า สมาชิกของสมาคมยี่หินในเมืองนี้โค้วทะเลาะวิวาทกัน และ
สมาชิกพวกหนึ่งโค้วแยกตัวออกมาตั้งสมาคมใหม่ชื่อว่า "สมาคมโฮเซง"² รายงาน
ของทางการเกี่ยวกับอั้งยี่เมืองตะกั่วป่าเมื่อ พ.ศ. 2425 ระบุว่า สมาคมยี่หิน เป็น
กลุ่มอั้งยี่ที่ใหญ่ที่สุดของเมืองนี้ มีสมาชิกอยู่ 3200 เศษ ถัดมาคือพวกบุน เท่ากลุ่ม
มีสมาชิกอยู่ 800 กว่าคน ส่วนพวกโฮเซงมีกำลังคนเพียง 300 เศษเท่านั้น³

¹ กจช. ร.4 - ร.5 กท. เล่ม 37 เลขที่ 72 จ.ศ. 1231 สาร
ตราว่าควยให้เรือรบออกไปรักษาราชการ เมืองตะวันตก.

กจช. ร.5 กท. เล่ม 61 จีนผู้รายปล้นฆ่าพระอิศราธิไชยผู้ว่าราชการ
การเมืองกระบี่ถึงแก่กรรม (จ.ศ. 1240) - จดหมายพระยามนตรีสุริยวงษ์ วัน
พุธ แรม 13 ค่ำ เดือน 3 จ.ศ. 1240 ถึง เจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวธิน สมุห
พระกลาโหม

"ลาวพวกอ้ายจีนผู้รายซึ่งคบคิดกันฆ่าพระอิศราธิไชยถึงแก่กรรมครั้งนี้
จีนพวกฝ่ายบุน เท่ากลุ่มคิดการรตลอคถึงกันกับ เมืองภูเก็ท เพราะจีน เปกอีซึ้ง เป็น
ที่หลวงประจิมนครนั้น จีนต้นนี้เปียวหนีซึ่งเป็นที่หลวงบารุงจีนประ เทศหัวหนาใหญ่
ที่เมืองภูเก็ท เป็นผู้แต่งตั้งมาให้เป็นหัวหนาใหญ่ในกงสีบุน เท่ากลุ่มที่เมืองกระบี่..."

² กจช. ร.5 กท. เล่ม 34 เลขที่ 51 จ.ศ. 1243 ทอบเมืองตะกั่ว
ป่าว่าควยให้พระอนุรักษโยธา หลวงสรเสณี ขาหลวงชำระคดีสินความพวกจีน
ยี่หิน - จีนโฮเซง วิวาทกัน ณ เมืองตะกั่วป่า

"จีนพวกยี่หิน จีนพวกโฮเซงแต่ก่อน เป็นพวกเดียวกัน ภายหลังไม่
สามัคคีรสกัน แยกออกเป็น 2 พวก ต่างพวกมีความอาฆาตต่อกัน ครั้นถึงครม
จีนมาประชุมกันอยู่ที่ตลาด ทั้ง 2 ฝ่ายจึง เกิดวิวาทกัน..."

³ กจช. ร.5 ม.2.12ก/18 ใบบอกพระอนุรักษโยธา วันพุธ เดือน
4 ขึ้น 6 ค่ำ จ.ศ. 1244

และดูเหมือนว่าสมาคมนี้จะมีสมาชิกอยู่ในเมืองอื่น ๆ ไม่มาก เมื่อเป็นเช่นนี้การเกิดสมาคมโฮ เซง จึงมีไคมีผลกระทบต่อการรวมกลุ่มของพวกยี่หีนและบุน เท่ากัน แต่อย่างใด สมาคมทั้งสองยังคง เป็นแกนหลักของอั้งยี่ในภูมิภาคนี้ อยู่เหมือนเดิม

ในด้านความสัมพันธ์ อั้งยี่ต่าง เมืองที่อยู่ร่วมสหพันธ์เดียวกันจะมีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้น มีการติดต่อไปมาหาสู่กันอยู่เสมอ คอยเอาใจใส่ให้ความช่วยเหลือ ให้ความแนะนำแก่กันและกันอยู่บ่อย ๆ บางครั้งก็ช่วยกันวางแผนก่อเหตุร้ายต่าง ๆ ขึ้น ดังจะเห็นได้จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในเมืองระนอง และเมืองตะกั่วป่า เมื่อปลายปี พ.ศ. 2418 และที่เมืองกระบี่ในปลายปี พ.ศ. 2421¹

ในเดือน 2 พ.ศ. 2418 พวกอั้งยี่บุน เท่ากันและยี่หีนในเมืองระนอง และเมืองตะกั่วป่า เกิดทะเลาะวิวาทกัน พวกบุน เท่ากัน เป็นฝ่ายพ่ายแพ้ จึงเกิดความอาฆาต เลยกคิดจะพาผู้คนไปตีพวกยี่หีน เพื่อล้างแค้น แต่พวกบุน เท่ากัน รู้สึกว่าฝ่ายคนยังมีกำลังน้อย จึงเขียนจดหมายไปขอความช่วยเหลือจากพวกอั้งยี่ที่เมืองภูเก็ต บัง เอื้อหัวหน้าบุน เท่ากันที่ภูเก็ต เห็นว่า ยังไม่สมควรจะยกพวกเข้าตีกัน จึงไม่ยอมส่งเสบียงอาหารและอาวุธมาให้ตามคำขอ แต่ไคแนะนำให้พวกบุน เท่ากันที่เมืองระนองและเมืองตะกั่วป่าไปฟ้องร้องทุกข์ต่อท่าน เจ้าเมืองเมื่อหัวหน้าอั้งยี่ที่เมืองภูเก็ตไม่ยอม เขาร่วมควย พวกบุน เท่ากันที่เมืองระนอง และเมืองตะกั่วป่าก็ไม่กล้าก่อการอะไร เหตุการณ์ร้ายแรงจึงไม่เกิดขึ้น²

...พวกบุน เท่ากัน (เมืองระนอง) พาเพื่อนไปกินโต๊ะ เขากงสี่ที่พระนารอน จันทิม เตกนอง พระยารัตน เศรษฐีให้พวกไปลิสไปหาตัวจันทิมที่เขาหงส์ พวกยี่หีนตามไปลิสไป เจาเป็นยิงถูกพวกบุน เท่ากันตายบาง ป่วยบาง (พวกบุน เท่ากันถูก) จับตัวไค 20 คน ที่เมืองตะกั่วป่านั้น พวกยี่หีนคุมเหงพวกบุน เท่ากัน พวกบุน เท่ากันเจ็บแค้นมาก ถ้าเกิดรบพุ่งกันขึ้นแล้ว ขอให้หงส์เมืองพังงาพาคนไปช่วย ไคหงส์เมืองภูเก็ต เมือง เกาะหมากส่งเสบียง และเครื่องศาสตราอาวุธ หงส์เมืองภูเก็ตมีหนังสือตอบไปว่า ณ เดือนสาม

¹ กจช. ร.5 กท. เล่ม 12 เลขที่ 97 จ.ศ. 1237 เรื่อง เดิม และเล่ม 61 เรื่อง เดิม

² กจช. ร.5 กท. เล่ม 12 เลขที่ 97 จ.ศ. 1237 เรื่อง เดิม

จวนทรขจีน คึกบึญชี้ จ่ายเงินมาก ถ้ามีถ้อยความประการใดไปร้องต่อ
เจ้าเมืองกรมการ...

ส่วน เหตุการณ์ที่เมืองกระบี่นั้น เกิดขึ้นในวันแรม 14 ค่ำ เดือน 2 พ.ศ.
2421 พวกอั้งยี่บน เहांกงใน เมืองนี้โดยกล่าวถึง เขาปล้นฆ่าพระอิศราธิไชย เจ้า
เมืองกระบี่ถึงแก่ความตาย พระยามนตรีสุริยวงษ์ (จีน บุนนาค) ข้าหลวงใหญ่
ประจำหัว เมืองชายทะเลตะวันตกในขณะนั้นไกรรายงานต่อรัฐบาลที่กรุง เทพฯ ว่า
เหตุการณ์ร้ายแรงที่เกิดขึ้นนี้ พวกอั้งยี่บน เहांกงตาม เมืองต่าง ๆ ในเขตชายฝั่ง
ทะเลตะวันตกใดแอบให้ความช่วยเหลือ ฐเห็นเป็นใจควย

...พวกอ้ายจีนผู้ร้ายซึ่งคบคิดกันฆ่าพระอิศราธิไชยถึงแก่กรรมครั้งนี้ จีน
พวกฝ่ายบน เहांกงคิดการ รุทลอดถึงกันกับ เมืองภูเก็ต...²
...ความ เรื่องนี้ฆ่าพระพุทเจ้าก็เป็นวิฤกมาแต่เดิมแล้ว เพราะเห็นการ
ว่าหัวหนาบุน เहांกงหัว เมืองกระบี่เป็นคนคิดแล้ว พวกจีนหัวหนาบุนฝ่ายกงสี
บุน เहांกง ก็คง รุทลอดถึงกันทุก ๆ เมือง ถ้าชำระถึง เขาแล้ว จะเอา
โทษให้แข็งแรง ก็เกรงจะมีเหตุขึ้น ถ้าจะไม่เอาโทษ พวกจีนก็จะยิง
กำเรือบึ่งแรงขึ้นทุกที เป็นการลำบากแก่ข้าหลวง และผู้ราชการ
เมืองซึ่งจะยังค้ำการต่อไป...³

จากหลักฐานต่าง ๆ ดังกล่าวนี้ ชี้ให้เห็นว่ารูปแบบการรวมกลุ่มและ
ลักษณะความสัมพันธ์ที่ไซกันอยู่ในหมู่สมาคมลี้ลับอั้งยี่ภาคใดในช่วงสมัยหลังนั้น มี
ลักษณะแตกต่างจากที่ไซกันอยู่ในภูมิภาคอื่น ๆ และเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้อั้งยี่
ภาคใดในสมัยนี้มีกำลังและความ เขมแข็ง เป็นอย่างมาก จึงกล่าวต่อการร้ายแรง

¹ เรื่อง เดียวกัน

² กจช. ร.5 กท. เล่ม 61 -จดหมายพระยามนตรีสุริยวงษ์ วันพุธ
แรม 13 ค่ำ เดือน 3 จ.ศ. 1240 ถึง เจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ สมุหพระกลาโหม

³ กจช. ร.5 กท. เล่ม 61 -จดหมายพระยามนตรีสุริยวงษ์ วันอาทิตย์
แรม 7 ค่ำ เดือน 5 ปีเถาะยัง เป็นสัมฤทธิศก (จ.ศ. 1240) ถึง เจ้าพระยา
สุรวงษ์ไวยวัฒน์ สมุหพระกลาโหม

อยู่เนื่อง ๆ นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2410 เป็นต้นมา บัญชีอั้งยี่ในประเทศไทยส่วนใหญ่เกิดจากการกระทำของชาวจีนในภูมิภาคนี้แทบทั้งสิ้น

✓ ข. การมีความสัมพันธ์กับอั้งยี่ต่างชาติ อั้งยี่ต่างชาติในที่นี้หมายถึงเฉพาะสมาคมลับชาวจีนในประเทศใกล้เคียงซึ่งได้แก่ เขมร ลาว และมลายู การที่อั้งยี่ในเขตใดเขตหนึ่งจะไปมีความสัมพันธ์กับอั้งยี่ต่างชาตินั้น มักมีปัจจัยหลายประการมาสนับสนุน ปัจจัยสำคัญข้อแรก คือ ภาวะทางภูมิศาสตร์ เมื่อพิจารณาจากทำเลที่ตั้งของสมาคมลับอั้งยี่ในเขตต่าง ๆ คือ เขตภาคใต้ ลุ่มแม่น้ำท่าจีน แม่น้ำแม่กลอง ภาคกลางบางส่วน และแถบหัวเมืองชายทะเลตะวันออกแล้วจะพบว่า มีอยู่เพียง 2 บริเวณเท่านั้นที่จะมีโอกาสติดต่อไปมาหาสู่กับพวกอั้งยี่ต่างชาติได้อย่างสะดวก คือ อั้งยี่ในเขตหัวเมืองชายทะเลตะวันออกซึ่งอยู่ใกล้กับประเทศเขมร และในเขตภาคใต้ซึ่งมีดินแดนติดต่อกับแหลมมลายู แต่อั้งยี่ในเขตแรกก็คบค้าสมาคมกับอั้งยี่ในเขมรน้อยมากเท่าที่ปรากฏมีเพียงการร่วมมือ เป็นโจรสลัดปล้นเรือสินค้าตามหัวเมืองชายทะเลชั่วคราวชั่วคราว เมื่อเสร็จเรื่องแล้ว ก็เลิกรากันไปทั้งสองฝ่าย

ส่วนอั้งยี่ภาคใต้นั้น ในช่วงระยะแรกจะมีความสัมพันธ์กับอั้งยี่ในแหลมมลายูหรือไม่ เอกสารของทางการ เท่าที่มีอยู่มิได้บอกไว้ แต่ในช่วงหลัง

1 กหข. จคทมาขเหตวรรษกาลที่ 4 เลขที่ 121 จ.ศ. 1219 แจ้งความเรื่องสมเด็จพระปิ่นเกล้าเสด็จประพาสทะเลกลับมาแล้วเรื่องโจรสลัด

เลขที่ 88 จ.ศ. 1220 พระบรมราชโองการเรื่องให้ลาดตระเวนจับผู้ร้ายและมีตราถึงพระทริภักษ

เลขที่ 92 จ.ศ. 1220 บอกลเมืองจันทบุรีเรื่องเรือจีนกิจเฉียงถูกปล้นที่หน้าเมืองจันทบุรี

เลขที่ 93 จ.ศ. 1220 บอกลพระยาราชวังสันเรื่องพวกจีนโจรสลัดที่ลิดาขาว แขวงกะพงไสม

มีการติดต่อไปมาหาสู่กันอยู่เสมอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับพวกอังกีในเกาะปีนัง บนเกาะนี้มีสมาคมลับอังกีที่สำคัญอยู่ 5 สมาคม คือ ยี่หิน ทั่วแปะกง (หรือบนแท่ง) โฮเซง ไชซิน และหัว เซิน¹ แต่สมาคมที่มีความสัมพันธ์กับอังกีภาคใต้อีกเฉพาะ 3 กลุ่มแรกเท่านั้น และรูปแบบความสัมพันธ์มักแสดงออกในลักษณะที่ว่า พวกยี่หินจะคบค้าสมาคมกับพวกยี่หินด้วยกัน ไม่ติดต่อกับอังกีกลุ่มอื่น ๆ ส่วนพวกโฮเซงและบนแท่งก็ยึดหลักนี้เช่นกัน

ในยามปกติ อังกีเหล่านี้ทั้งที่อยู่บนเกาะปีนังและในภาคใต้จะดำเนินกิจการของสมาคมตนไปตามลำพัง แต่เมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง เกิดเหตุร้ายหรือได้รับความเดือดร้อน อีกฝ่ายหนึ่งก็จะให้ความช่วยเหลือเท่าที่จะทำได้ ก็จะเห็นได้จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นบนเกาะปีนัง เมื่อปี พ.ศ. 2410 และที่เมืองตะกั่วป่าในปี พ.ศ. 2424

ในวันที่ 3 สิงหาคม พ.ศ. 2410 พวกยี่หินและบนแท่งบนเกาะปีนัง โดยกษัตริย์พรรคพวกทั้งสองฝ่ายรวม ๆ กันประมาณ 35,500 คน เข้าตีกันเป็นเวลา 10 วัน ปรากฏว่าในการสู้รบครั้งนี้พวกยี่หินและบนแท่งบนเกาะถูกโดยกกำลังไปช่วยสมัครพรรคพวกของแต่ละฝ่ายควย²

ส่วนเหตุการณ์ที่เมืองตะกั่วป่าเกิดขึ้นเมื่อวันพฤหัสบดีขึ้น 13 ค่ำเดือน 4 พ.ศ. 2424 พวกยี่หินและโฮเซงในเมืองนี้โดยกพวกเข้าตีกันที่กลางตลาด พวกโฮเซงเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ จึงหนีกลับมาที่เหมืองของตน พวกยี่หินได้คิดความมาและฆ่าพวกโฮเซงตายไป 8 คน จากนั้นได้อาไฟเผาบ้านเรือนและที่ทำการเหมืองของพวกโฮเซงไป 22 หลัง ทางด้านพระวิชิตรักษ์ศีร์สรสงคราม ปลัดซึ่งในขณะนั้น เป็นผู้รักษาราชการเมืองตะกั่วป่า เมื่อได้ข่าวว่าพวกอังกียกพวกเข้าตีกัน ก็รีบเกณฑ์ไพร่พลออกมาระงับเหตุการณ์จนสงบเรียบร้อย และรายงาน

¹ L.F. Comber, op cit. p 36.

² Ibid, pp 111 - 112.

เรื่องที่เกิดขึ้นให้รัฐบาลที่กรุงเทพฯ ทราบ ทางกรจึงมีคำสั่งให้พระอนุรักษโยธา
ผู้รักษาราชการแทนข้าหลวงใหญ่ฝ่ายหัว เมืองทะเลตะวันตก ซึ่งในขณะนั้นประจำ
อยู่ที่ภูเก็ต เดินทางมาใกล้เกลี้ยความวิวาทนี้ ปรากฏว่าหัวหน้าสมาคมยี่หินและ
โฮเซงที่ป็นิ่ง ไคคึกคามข่าวการพิจารณาาคคืออย่างไกลซิด และคอยให้คำแนะนำแก่
พรรคพวกของคนที่กะกำป่าเสมอ จนคดีเสร็จสิ้นลง¹

มีข้อที่น่าสังเกตุว่าอั้งยี่ภาคไคในช่วงระยะหลังมีการติดต่อไปมาหาสู่กับ
อั้งยี่ในแหลมมลายูมากพอควร จึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจว่ามีปัจจัยอะไรที่เกื้อหนุน
ให้อั้งยี่ในสอง เขตนี้มีความสัมพันธ์กัน—และความสัมพันธ์ดังกล่าวมีผลต่อการ เคลื่อน
ไหวของอั้งยี่ภาคไคในสมัยนี้มากน้อยเพียงใด เมื่อพิจารณาจากหลักฐานต่าง ๆ
เท่าที่ไคคนพบ สรุปไคว่ามีปัจจัยสำคัญอยู่ 2 ประการ ปัจจัยข้อแรกคือ การมี
เขตแดนติดต่อกัน ทำให้ไปมาหาสู่กันไคสะดวก ส่วนปัจจัยข้อที่สอง ไคแก่ ความ
สัมพันธ์ทาง เศรษฐกิจที่แน่นแฟ้น ภาคไคมีการติดต่อทาง คานการคากับ เมืองต่าง ๆ
ในแหลมมลายูอย่างไกลซิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับ เกาะป็นิ่ง จึงชักนำให้ประชา
ชนในภูมิภาคทั้งสอง (ภาคไคและแหลมมลายู) คุยคาสมาคมกันอย่างมากควย²

1 กจช. ร.5 กพ. เล่ม 34 เลขที่ 31 จ.ศ. 1244 ถึงพระอนุรักษ
โยธาข้าหลวงว่าควยให้ เรียกทัณฑ์บนจีนยี่หิน จีนโฮเซงฝ่ายละ 2 ฉบับ ส่ง เข
มากรุง เทพฯ ฝ่ายละฉบับ ไว้สำหรับ เมืองฝ่ายละฉบับ

เล่ม 50 เลขที่ 89 จ.ศ. 1248 ถึงพระอนุรักษโยธาข้าหลวงให้ รัง
เงิน เรื่องความฝ่ายยี่หินให้แก่ฝ่ายโฮเซง

กจช. ร.5 ม.2.12ก/18 ใบบอกหัว เมืองฝ่ง ทะเลตะวันตก - คำคัดสิน
คดีระหว่างจีนยี่หินและจีนโฮเซง

ร.5 ม.2.12ก/18 - ใบบอกพระอนุรักษโยธา วันพุธ เดือน 4 ขึ้น
6. คำ จ.ศ. 1244

ร.5 ม.2.12ก/18 - ใบบอกพระอนุรักษโยธา วันพฤหัสบดี เดือน 5
แรม 7 คำ จ.ศ. 1246

² พรรณี อวนสกุด, เรื่องเดิม หน้า 5, 243 - 248, 273 - 277.

สำหรับผลของความสัมพันธ์ที่ขอบเขตของอังกษีภาคใต้ในคานการก่อการร้ายแรงนั้น น่าจะมีอยู่บ้าง แต่คงไม่มากนัก เพราะความช่วยเหลือที่อังกษีในแหลมมลายูให้แก่อังกษีภาคใต้ เท่าที่ปรากฏในเอกสารของทางกรมมีเฉพาะการให้คำแนะนำ การช่วยเหลือเกลี้ยความวิวาทเล็ก ๆ น้อย ๆ และให้ที่พักพิงแก่พวกอังกษีที่หลบหนี การจับกุมเท่านั้น ไม่เคยให้ความสนับสนุนในคานกำลังคนเพื่อไขก้อ เหตุร้ายต่าง ๆ เลย เมื่อเป็นเช่นนั้น การที่อังกษีภาคใต้ในสมัยหลังมีการเคลื่อนไหวที่รุนแรงและ ทาหาย จึงมีสาเหตุสำคัญมาจากปัจจัยภายในในคานการรวมกลุ่มและความสัมพันธ์ ที่แน่นแฟ้นในระหว่างอังกษีต่าง เมืองที่อยู่ร่วมสหพันธ์เดียวกันเท่านั้น ไม่ได้มีผลมาจากปัจจัยภายนอกในคานการมีความสัมพันธ์กับอังกษีต่าง ชาติแต่อย่างใด

บทบาทของอังกษีภาคใต้ในช่วง พ.ศ. 2410 - 2453

ในการศึกษาและวิเคราะห์บทบาทของสมาคมลับอังกษีภาคใต้ในช่วง พ.ศ. 2410 - 2453 ซึ่งเป็นระยะที่อังกษีในภูมิภาคนี้มีบทบาทที่รุนแรงและทาหายมากนั้น จะศึกษาเฉพาะการเคลื่อนไหวครั้งสำคัญ ซึ่งมีอยู่ทั้งหมด 6 ครั้ง คือ

- ก. การวิวาทของอังกษีเมืองภูเก็ทในปี พ.ศ. 2410
- ข. การวิวาทของอังกษีเมืองนครศรีธรรมราชในปี พ.ศ. 2418
- ค. การจลาจลที่เมืองระนองในปี พ.ศ. 2419
- ง. การจลาจลที่เมืองภูเก็ทในปี พ.ศ. 2419
- จ. การปลงฆ่าพระอิสราธิไชย เจ้าเมืองกระบี่ในปี พ.ศ. 2421
- ฉ. การวิวาทที่เมืองตะกั่วป่าในปี พ.ศ. 2424

สำหรับการก่อความวุ่นวายครั้งอื่น ๆ จะสรุปเรียบเรียงจัดลำดับ เหตุ- การณตามวันเวลาที่เกิดไว้ในภาคผนวก ข.

ก. การวิวาทของอังกษีเมืองภูเก็ทในปี พ.ศ. 2410 ในเดือน 8 พ.ศ. 2410 อังกษีบนท่ากงและยี่หินในเมืองภูเก็ทโดยกพวกเข้าตีกัน ค้วยเรื่อง แบ่งชิงสายนำที่ไซท่าเหมืองลางแร้คิบุก พวกบนท่ากงมีสมัครพรรคพวกอยู่ 4000 คน ส่วนพวกยี่หินมีประมาณ 3500 คน ทั้งสองฝ่ายโดยกพวกเข้าตีกันตลอดวัน และไคเอาไฟเผาบ้านเรือนรวมทั้งที่ทำการ เหมืองของแต่ละฝ่ายไปเสียหลายโรง

ทางคาน เจ้า เมือง เมื่อทราบข่าว ได้รับ เหน็ดไพร่พลออกมาประจักษ์ เหตุการณ์ แต่
 เนื่องจากว่ามีกำลังคนอยู่น้อย พวกอั้งยี่จึงไม่เกรงกลัว และไม่ยอมฟังคำห้าม
 ปราบ ในวันต่อมา พวกยี่หิ้นและขุนเท่ากงไคยกพวกเข้าตีกันอีก พระยาภูเก็ต
 จึงมีใบบอกมาขอความช่วยเหลือจาก เมืองตะกั่วป่า และรายงานเรื่องที่เกิดขึ้นให้
 รัฐบาลที่กรุงเทพฯ ทราบ ทางกรมจึงแต่งตั้งให้พระยาเทพราช (ทวม บุณนาค)
 ปลัดกรมพระกลาโหม เป็นข้าหลวงออกมาประจักษ์ความวิวาทราบนี้ โดยมอบหมายให้
 ดำเนินการเป็น 2 ขั้นตอน ขั้นแรกให้ว่ากล่าวห้ามปรามพวกอั้งยี่ก่อน ถ้าไม่เชื่อ
 ฟัง จึงค่อยปราบปรามด้วยกำลังซึ่ง เหน็ดมาจาก เมืองภูเก็ต เมืองตะกั่วป่า เมือง
 พังงา เมืองกาญจนบุรี เมืองนครศรีธรรมราช เมืองระนอง เมืองชุมพร เมือง
 หลังสวน และเมืองไชยา¹

ฝ่ายพวกอั้งยี่เมื่อเห็นทางการจะปราบปรามพวกตนอย่างจริงจัง ก็เกิด
 ความเกรงกลัว จึงยอมเลิกวิวาทกันและยอมรับสารภาพผิดต่อท่านข้าหลวงโดยที่
 พระยาเทพราชจึงมีคำสั่งให้หัวหน้าอั้งยี่ทั้งสองฝ่ายมาทำสัญญาตัดพบนว่า นับแต่
 นี้ต่อไปจะไม่ก่อเหตุวิวาทกันอีก และจะเข้าทำงานเหมืองตามปกติโดยเร็ว เมื่อ
 จักการเรื่องต่าง ๆ เสร็จเรียบร้อยแล้ว พระยาเทพราชก็เดินทางกลับกรุงเทพฯ
 ปราบว่าอั้งยี่ทั้งสองฝ่ายปฏิบัติตามตัดพบนอยู่ได้ไม่นานก็ละเมิดสัญญา ยกพวกเข้า
 ตีกันอีกครั้งหนึ่งในเดือน 12 ปีเดียวกัน (พ.ศ. 2410) เมื่อรัชกาลที่ 4 ทรงทราบ
 ข่าว ได้โปรดเกล้าฯ ให้พระยาเทพราชและพระพิเทศพานิช (ตันกิมเจง) เป็น
 ข้าหลวงออกมาปราบปรามพวกอั้งยี่ เมื่อข้าหลวงทั้งสองระงับเหตุการณ์เรียบร้อยแล้ว
 ได้คุมตัวหัวหน้าขุนเท่ากง 8 คน ยี่หิ้น 8 คน รวม 16 คน เป็นตัวแทนของ

¹ กช. ร.4 กท. เล่ม 33 เลขที่ 69 จ.ศ. 1229 สาระว่าด้วย
 ให้พระยาเทพราชเป็นข้าหลวงออกไประงับจันวิวาทกัน ณ เมืองภูเก็ต
 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, "อั้งยี่"
 นิทานโบราณคดี หน้า 268.

พวกอั้งยี่เข้ามาพึ่งการพิทักษาโทษที่กรุง เทพฯ ในข้อหาละเมิดสัญญาที่ตนที่ทำ
กับทางการ¹

รัฐบาลไค้แต่งตั้งตระลาการขึ้นคณะหนึ่งจากบรรดาขุนนางไทยและจีน
แลวมอบหมายให้พิจารณาาคคีความนี้ หลังจากปรึกษาหารือกันแล้ว คณะตระลา
การไค้ตัดสินในหลวงโทษพวกอั้งยี่ 2 สถาน คือ ให้จับไล่พวกยี่นและบุนเท่ากง เมือง
ภูเก็ตออกไปเสียจากบ้านเมือง หรือมิฉะนั้นก็ให้ทำโทษตามกฎหมายแผ่นดิน เมื่อ
หัวหน้าอั้งยี่ทั้ง 16 คนทราบค่าตัดสินนี้ ไค้ยื่นหนังสือต่อทางการ ขอมสารภาพ
รับผิด ขอทำสัญญาที่ตนใหม่อีกครั้งหนึ่ง รัชกาลที่ 4 ทรงพระราชดำริว่า
ชาวจีนเหล่านี้เป็นกำลังสำคัญของบ้านเมืองในคานการท่าเหมืองแร่ (คีมุก) อีก
ประการหนึ่งพวกอั้งยี่เองก็มีทั้งคนดีและคนเลวปะปนกันไป หากลงโทษตามคำตัดสิน
พวกอั้งยี่ไม่ว่าดีหรือเลวจะถูกลงโทษเท่าเทียมกันหมด นับว่าไม่สมควรอย่าง
ยิ่ง จึงทรงอภัยโทษให้ตามคำขอ และเมื่อหัวหน้าอั้งยี่ทำสัญญาที่ตนกับทางการ
อีกครั้งหนึ่ง เรียบร้อยแล้ว พระองค์ก็โปรดเกล้าฯ ให้พระยาเทพราชขุน พระยา
สุรินราชเสนีและพระยาอัสถุณคคทศรักษา (ตันกิมเจง)² เป็นชาหลวงพาหัวหน้าทั้ง
16 คนกลับไปส่งที่เมืองภูเก็ต เพื่อจะไค้ตั้งคนท่ามาหากินตามปกติเหมือนเดิม

¹ กช. ร.4 กท. เล่ม 33 เลขที่ 73 จ.ศ. 1229 หนังสือว่าควย
ให้พระยาเทพราชขุนคคจัดการรักษาเมืองภูเก็ต

ร.4 - ร.5 กท. เล่ม 1 เลขที่ 55 จ.ศ. 1229 ว่าควยให้เมือง
ตะกั่วป่าสืบจับจีนสลักคีเรือพม่าลูกคานา เมืองตะกั่วทุ่ง

เลขที่ 60 จ.ศ. 1230 ว่าควยโปรดเกล้าฯ ให้พระยาเทพราชขุน
ชาหลวงพำจีนหัวหน้า 16 คนไปเมืองภูเก็ต

² เนื่องจากพระพิเทศพานิช (ตันกิมเจง) มีความดีความชอบที่ไค้ช่วย
ระงับการวิวาทของอั้งยี่ที่เมืองภูเก็ต รัชกาลที่ 4 จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ให้เลื่อนขึ้นเป็น "พระยาอัสถุณคคทศรักษา สยามประชานุกลกิจ"

ให้ข้าหลวงทั้งสามตรวจตราดูควยว่า อั้งยี่ทั้งสองฝ่ายยังมีอาวุธปืนกระสุนดินดำ
ซุกซ่อนอยู่หรือไม่ ถ้ามีก็ให้เก็บไว้เสีย และให้ช่วยดูแลจัดการบ้านเมืองให้เรียบร้อย
เสียก่อน แล้วจึงค่อยยกกลับมา

ข. การวิวาทของอั้งยี่เมืองนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2418 จาก
เอกสารของทางการ ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีชาวจีนจำนวนมากทั้งจีนฮกเกี้ยน
กวางตุ้ง² และแตจิ๋ว และไหหลำ ไคเซามาตั้งหลักแหล่งทำเหมืองที่บูกอนอยู่ที่อำเภอ
รัตนพิบูลย์ เมืองนครศรีธรรมราช ชาวจีนเหล่านี้ได้ร่วมมือกันตั้งสมาคมขึ้นขึ้น
เพื่อช่วยเหลือ เกื้อกูลกันในคานต่าง ๆ สมาคมที่ตั้งขึ้นนี้ไคค่านำเงินกิจการมากด้วยดี
และบรรดาสมาชิกก็อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขมาเป็นเวลานานหลายปี ครั้นถึงเดือน
2 พ.ศ. 2418 สมาคมได้รับสมาชิกใหม่เข้ามาเป็นจำนวนมาก จึงมีการเรียกร
เงินจากสมาชิกคนละ 5 เหรียญ เพื่อเก็บไว้เป็นกองทุนสำหรับทำเนนกิจการต่าง ๆ
ของสมาคม และเงินว่อง เซงฉิงฉิงชาวกวางตุ้งได้รับมอบหมายจากสมาคมให้เป็น
ผู้ชำระบัญชี เมื่อตรวจสอบไปแล้วพบว่า จีนเซียงฮอพวกฮกเกี้ยนยังมีไคจ่ายเงิน
ให้แก่สมาคม เงินว่อง เซงฉิงฉิงจึงเดินทางมาทวงเงินกับจีนเซียงฮอที่เหมืองของพวก
ฮกเกี้ยน บังเอิญจีนเซียงฮอไม่อยู่บ้าน เลยทวงเงินไม่ได้ เมื่อมาเสียเที่ยว เช่น
นี้ เงินว่อง เซงฉิงฉิงก็เกิดความโกรธ จึงคำ่ว่าจีนเซียงฮอไปมากมาย จนภรรยา
จีนเซียงฮอทนไม่ได้ เลยเกิดโต้เถียงกันขึ้น จีนอาบันไคยีน จึงออกมาห้ามปราม
ให้ทั้งสอง เลิกทะเลาะกัน แล้วเงินว่อง เซงฉิงฉิงก็เดินทางกลับที่พักของตน³

¹ กจช. ร.4 - ร.5 กท. เล่ม 1 เลขที่ 60 จ.ศ. 1230 เรื่อง เติม

² เอกสารของทางการ เรียกจีนกวางตุ้งว่า "จีนมาเก๊า" คำว่า "จีน
มาเก๊า" นี้ในสมัยก่อนใช้เรียกชาวจีนที่อพยพมาจากมณฑลกวางตุ้งและมณฑลกวาสี

³ กจช. ร.5 กท. เล่ม 61 จีนมาเก๊ากับจีนฮกเกี้ยน เมืองนครศรีธรรม-
ราชวิวาทกัน (จ.ศ. 1237) หน้า 21 - 22.

ฝ่ายจีน เชียงฮอน เมื่อไ้ทราบเรื่องทั้งหมด ก็เกิดความโกรธแค้น จึงเดินทางมาค้าเงินว่อง เซงจิงฉิงที่เหมืองของพวกกวางตุ้งบาง แล้วเลยเกิดวิวาททุบตีกันขึ้น และเหตุการณ์ไ้คลุคลามต่อมาจนกลายเป็นการวิวาทระหว่างจีนกวางตุ้งและจีนฮกเกี้ยน พวกกวางตุ้งสามารถชักชวนให้จีนไหหลำและจีนแคะเข้ามาเป็นสมัครพรรคพวกด้วย จึงมีกำลังคนอยู่มาก ส่วนพวกฮกเกี้ยนไ้ระดมคนทั้งหมดเท่าที่มีอยู่ เขาคบกัน จากนั้นทั้งสองฝ่ายไ้ยกพวกเข้าตีกันในวันพฤหัสบดี เดือน 3 ขึ้น 9 ค่ำ พ.ศ. 2418 ไ้สู้รบฆ่าฟันกันตายไปประมาณ 9 - 10 คน พวกฮกเกี้ยนซึ่งมีผู้น้อยกว่า สู้พวกกวางตุ้งไม่ไ้ได้ เลยพากันหลบหนีไปซุ่มซ่อนตัวอยู่ในป่าและตามไร่นาต่าง ๆ พอถึงวันรุ่งขึ้น (วันศุกร์ ขึ้น 10 ค่ำ เดือน 3) ไ้รวมตัวกันใหม่อีกครั้งหนึ่ง แล้วยกออกมาสู้รบพวกกวางตุ้ง ปรากฏว่าพวกพวกฮกเกี้ยนแพ้ไ้ก็ตาม เคย ถูกพวกกวางตุ้งเอาไฟเผาบ้านเรือนและที่ทำการเหมืองไปถึง 75 หลัง จีนเชียงฮอนจึงพาพวกฮกเกี้ยนซึ่งมีอยู่ประมาณ 400 คนนี้ตรงลงมายังตลาดท่าวังใน เมืองนครศรีธรรมราช และมาถึงที่นี่ในวันเสาร์ขึ้น 11 ค่ำ เดือน 3 พ.ศ. 2418¹

ทางคานพระราชกั้ยกกระบี่กระบองและพระเสนาหามนตรีผู้ช่วยราชการซึ่งในขณะนั้น เป็นผู้อยู่รักษา เมืองนครศรีธรรมราช เมื่อไ้ข่าวว่าพวกฮกเกี้ยนที่รอนพิบลัยยกพวกเข้าตีกัน ไ้รีบสั่งให้หลวงไ้พลแสนคุมไพร่พลขึ้นมาระงับเหตุการณ์เมื่อเดินทางมาถึง หลวงไ้พลแสนพบว่า พวกจีนฮกเกี้ยนหนีลง ไปอยู่ที่ตลาดท่าวังแล้ว ส่วนพวกจีนกวางตุ้ง และ และไหหลำกำลังสะสมอาวุธ ชุกชุมทำสนามเพลาะ เพื่อเตรียมสู้รบอีกครั้งหนึ่ง หลวงไ้พลแสนจึงรีบสั่งไพร่พล 400 คนออกมาตั้งด่านสกัดทางตามที้ต่าง ๆ เพื่อป้องกันไม่ให้พวกจีนกวางตุ้งยกลงมา และ

¹ กจข. ร.5 กท. เล่ม 12 เลขที่ 90 จ.ศ. 1237 คอบเมืองนครศรีธรรมราชว่าควยโ้ชาหลวง กรมการระงับจีนวิวาท ณ ที่รอนพิบลัย

ร.5 กท. เล่ม 61 เรื่องเดิม หน้า 21 - 24.

คอยระวังไม่ให้พวกจีนฮก เกียนยกขึ้นไป จากนั้นไคมีหนังสือมาถึง พระศรีธรรม-
 บริรักษ์ ปลัด ขอให้ช่วยตรวจตราสอดส่องไม่ให้พวกจีนฮก เกียนและจีนกวางตุ้ง
 ที่ทำปราง ทอนกะหยี่ และบางรักในแขวง เมืองครัง¹ ยกขึ้นไปสมทบกับพวก
 จีนที่ร้อนพิบูลย์ เมืองนครศรีธรรมราช เมื่อทางการป้องกันอย่างรัดกุม เช่นนี้
 พวกอั้งยี่เลยหมดโอกาสที่จะยกพวก เข้ายึดกันอีก แต่ทั้งสองฝ่ายก็ยัง ไม่ยอมกลับ
 เขาทำงาน เหมือนตามปกติ ยังคงตั้งชุมนุมกันอยู่เป็นพวก ๆ²

ฝ่ายรัฐบาลที่กรุงเทพฯ เมื่อได้รับรายงานว่าอั้งยี่ที่ร้อนพิบูลย์ยกพวก
 เข้ายึดกัน ก็มีคำสั่งให้พระยานครศรีธรรมราชซึ่งในขณะนั้นอยู่ที่กรุงเทพฯ กับ
 หลวงอาสาสมัครการคุมทหารปืน 80 คนนำเรือรบกลไฟชื่อ "พิบูลย์มณฑุทธ"
 ออกมาระงับ เหตุการณ์ และไคสั่งไว้ว่า เมื่อมาถึง เมืองนครศรีธรรมราชแล้ว
 ให้รีบส่ง เรือรบลง ไปรับพระนราธิราชภักดี ขาดวงซึ่งในขณะนั้นออกมาปฏิบัติ
 ราชการอยู่ที่เมืองสงขลา เดินทางมาไกล เกือบความวิวาทนี้โดยเร็ว เนื่อง
 จากอั้งยี่พวกนี้ เพิ่งกระทำผิด เป็นครั้งแรก ทางกรจึงมีคำสั่งกำชับมาควยว่า
 ให้พระนราธิราชภักดีว่ากล่าวตักเตือนพวกนี้ก่อน อย่าเพิ่งใช้กำลัง แล้วให้
 พวกอั้งยี่ทำสัญญาตัดพบนว่าจะไม่ก่อการวิวาทใด ๆ อีก³

เมื่อพระนราธิราชภักดีมาถึง เมืองนครศรีธรรมราชแล้ว ไคเรียกตัว
 หัวหน้าอั้งยี่กวางตุ้งและฮก เกียนมาว่ากล่าวตักเตือนให้เลิกถอนความคิดที่จะวิ-
 วาทกันเสีย จากนั้นไคออกตรวจสถานีสำรวจความเสียหายพร้อมกับพระยา
 นครศรีธรรมราช ไคช่วยกันพิจารณาค่าไถการและค่ารอกค่าง ๆ แล้วปรึกษา

¹ในขณะนั้น เมืองครัง เป็น เมืองขึ้นของ เมืองนครศรีธรรมราช และ
 พระศรีธรรมบริรักษ์ ปลัด เมืองนครศรีธรรมราชไคมาช่วยราชการอยู่ที่เมืองครัง

²กจข. ร.5 กท. เล่ม 12 เลขที่ 90 จ.ศ. 1237 และ เล่ม 61

เรื่อง เคิม

³เรื่อง เคียวกัน

เปรียบเทียบทัศนคติความจนเสรีจเรียบร้อย เป็นที่พึงพอใจของทุกฝ่าย พวก
 อังยีไคทำสัญญาตีพิมพ์กับพระนราธิราชภักดี และพระยานครศรีธรรมราชในวัน
 พุทธขึ้น 14 ค่ำ เดือน 8 พ.ศ. 2419 สัญญาตีพิมพ์นี้มีอยู่ 4 ข้อ สำคัญ
 สรุปได้ว่า พวกจีนกวางตุ้ง และ ฮกเกี้ยน ไทหล่า และแคจิ๋ว จะยังคงรวม
 กลุ่มอยู่ในสมาคมยี่หิ้น เดียวกัน จะเข้าทำงานเหมืองตามปกติเหมือนเดิม ไม่
 คิดอาฆาตพยาบาทรบพุ่งกันอีก และจะคืนชาวของที่ต่างฝ่ายต่าง เก็บริบเอาไป
 ในระหว่างการวิวาทให้แก่กัน ส่วนพวกอังยีไคตายไปเพราะการสู้รบ พวกหัว
 หน่าจะช่วยเหลือให้เงินจำนวนหนึ่งไว้ นอกจากนี้พวกกวางตุ้งจะจ่ายเงินให้
 พวกฮกเกี้ยน 27 ชั่ง (= 2,160 บาท) เพื่อเป็นเงินทุนช่วยสร้างบ้านเรือนและ
 ที่ทำการเหมืองขึ้นใหม่ และจะจ่ายเงินอีก 20 ชั่ง (= 1,600 บาท) ให้พวก
 คนไทยและคนจีนที่มีไคเกี่ยวข้องกับวิวาท แต่ต้องสูญเสียชาวของไปเพราะ
 การวิวาทครั้งนี้ ท้ายที่สุดหัวหน้าอังยีไคให้สัญญาว่า นับแต่นี้ต่อไปจะคอยควบคุม
 คุมดูแลมิให้พวกอังยีไคกระทำผิดกฎหมายบ้านเมือง และจะไม่วิวาทสู้รบกันอีก
 ส่วนจีนเซียงฮอและจิ่นว่อง เซงฉิงฉิงซึ่งเป็นคนเหตุที่ทำให้เกิดการวิวาทนั้น พวก
 หัวหน้าอังยีไคไม่ขอรับไว้ ขอส่งให้ทางการเอาตัวไปลงโทษตามกฎหมายแผ่นดิน¹

หลังจากที่ทำสัญญาตีพิมพ์เรียบร้อยแล้ว พระนราธิราชภักดีและพระ
 ยานครศรีธรรมราชไคขึ้นไปที่ร่อนหีบถล่ม บักบั้นที่ทำการเหมืองให้แก่จีนกวางตุ้ง
 และจีนฮกเกี้ยนตามเขตแดนของแต่ละฝ่าย เพื่อป้องกันมิให้แย่งชิงกัน จากนั้น
 ไคส่งตัวจีนเซียงฮอและจิ่นว่อง เซงฉิงฉิงลงเรือกลไฟชื่อ "ประภาษุครสยาม"
 เข้ามารับโทษที่กรุงเทพฯ ความวุ่นวายที่เคยเกิดขึ้นจึงหมดสิ้นไป เหมืองต่าง ๆ

¹ กจช. ร.5 กท. เล่ม 61 เรื่อง เกลิม หน้า 18 - 28, 31 - 34.

ร.5 กท. เล่ม 14 เลขที่ 18 จ.ศ. 1238 ว่าควบไคพระนราธิราช
 ภักดี ชาหลวง พระยานครศรีธรรมราชชำระทัศนคติความซึ่งจีนปลدن เก็บริบ
 ราษฎรที่ร่อนหีบถล่ม เมื่อวิวาทรบกัน

ในแถบอำเภอร่อนพิบูลย์ก็กลับ เข้าสู่ภาวะปกติอีกครั้งหนึ่ง¹

การทะเลาะวิวาทของอั้งยี่ร่อนพิบูลย์ในปลายปี พ.ศ. 2418 นี้ มีผลกระทบในกานลบท่อ เศรษฐกิจและสังคมของ เมืองนครศรีธรรมราชอยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่ง ในทางเศรษฐกิจขณะที่เกิดการวิวาท เหมืองของพวกจีนกว้างทุ่ง และเงินอก เกียนโค้ยุคทำการไปจนหมดสิ้น เป็นผลให้รายได้ของรัฐบาลที่ได้ออกจากภาษีที่ปลูกของชาคหายไ้ไปจำนวนหนึ่ง นอกจากนี้พวกอั้งยี่โค้ยุคเอาไฟเผาบ้านเรือน ที่ทำการเหมือง และชาวของต่าง ๆ ไปมากมาย นับเป็นการสูญเสียเงินทองโดยไร้ประโยชน์ ในทางสังคม ความวุ่นวายที่เกิดขึ้นทำให้ไพร่บ้านพลเมืองที่อาศัยอยู่ใกล้เคียงที่เกิดเหตุ ได้รับความเดือดร้อน ต้องอพยพหลบภัยไปอยู่ที่อื่นชั่วคราว อย่างไรก็ตาม เจาหนาที่ของทางการสามารถระงับการวิวาทนี้ให้สงบได้ในเวลาไม่นาน และแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นให้คล่องไปโดยรวดเร็ว ต่อมาในปลายปี พ.ศ. 2419 อั้งยี่ภาคใต้โค้ยุคการร้ายแรงขึ้นอีกที่เมืองระนองและภูเก็ตในเวลาห่างกันไม่กี่วัน เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนี้รุนแรงกว่าการก่อความวุ่นวายครั้งก่อน ๆ หลายเท่าตัว

ค. การจลาจลที่เมืองระนองในปลายปี พ.ศ. 2419 ในช่วงที่มีการพัฒนาการทำเหมืองค้ำบูกนั้น แหล่งแร่ในเมืองระนองได้รับการพัฒนามากพอควร จึงมีกรรมกรชาวจีนอพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งอยู่ในเมืองนี้เป็นจำนวนมาก คาดคะเนกันว่าอย่างน้อยคงจะมีในราว 3000 กว่าคน ชาวจีนเหล่านี้พวกหนึ่งโค้ยุครวมกลุ่มกัน เป็นสมาคมขุนเท่ากง ส่วนอีกพวกหนึ่งโค้ยุคร่วมมือกันตั้งสมาคมยี่หินขึ้น สมาคมทั้งสองโค้ยุคดำเนินกิจการของตนมาอย่างสงบเรียบร้อยจนถึงปลายปี

¹ กช. ร.5 กท. เล่ม 61 เรื่องเดิม หน้า 40 - 42.

ร.5 กท. เล่ม 14 เลขที่ 51 จ.ศ. 1238 ตอบขาคหลวง กรมการ เมืองนครศรีธรรมราชว่าควยระงับเงินวิวาทรบกัน ณ ที่ร่อนพิบูลย์ แลให้ส่งเงิน หัวหนาคณเหตุ 2 คนเขามา ณ กรุงเตพา

พ.ศ. 2419 พวกขุนเท่ากงจึงไต่ถ้อกรจลาจลขึ้น สาเหตุที่ทำให้เกิดการ
จลาจลมีอยู่ว่าในวันจันทร์ แรม 14 ค่ำเดือน 3 พวกกรมกรขุนเท่ากงไต่ถ้อ
เงินค่าแรงกับจันนายเหมืองซึ่ง เป็นสมาชิกสมาคมขุนเท่ากง เช่นกัน บังเอิญใน
ขณะนั้น (พ.ศ. 2419) ราคาดีบุกโคตกต่ำลงมาก พวกนายเหมืองขายดีบุกไป
แล้ว ไต่เงินไม่พอให้ค่าจ้างกรมกรจึงขอจ่ายค่าแรง เพียงครึ่งหนึ่งก่อน พวก
จันลูกจ้างไม่ยอม เกิดวิวาทกันขึ้น ถึงขั้นยิงนายเหมืองตาย หลังจากเกิดเหตุ
แล้ว พวกขุนเท่ากงที่ก่อการวิวาทไต่หนีออกจากเมืองระนอง คิดจะไปหลบซ่อน
ตัวอยู่ที่เมืองหลังสวน เมื่อพระยารัตนเศรษฐี (คอซิมก่อง) เจ้าเมืองระนอง
ทราบเรื่องที่เกิดขึ้น ไต่มีคำสั่งให้ด่านต่าง ๆ คอยสกัดจับอั้งยี่เหล่านี้

ในวันต่อมาซึ่งตรงกับวันอังคารขึ้น 1 ค่ำเดือน 4 นั้น พวกขุนเท่ากง
ที่ก่อการวิวาทประมาณ 300 คนเศษ ไต่หนีมาถึงด่านพอรัง ตะงาว รากกรุด
และช่องไทร เจ้าหน้าทีด่านไต่ตรง เขาสกัดจับ บราบกล่าวว่าพวกอั้งยี่ไม่ยอมให้
จับโดยดี ไต่ต่อสู้กับพวกชาวด่านจนบาดเจ็บล้มตายไปทั้งสองข้าง แล้วพากัน
หลบหนีต่อไป แต่พวกอั้งยี่ที่หนีมาทางด่านตะงาวถูก เจ้าพนักงานจับกุมไปไต่ 8
คน และพวกชาวด่านไต่คุมตัวพาเดินทางมาส่งที่เมืองระนอง ฝ่ายพวกขุนเท่า
กง เมื่อทราบข่าว ไต่คุมสมัครพรรคพวกมาแย่งชิง เอาตัวไป แล้วเลยขอนกดับ
มาที่เหมือง มาชักชวนพวกเพื่อน ๆ อีก 200 กว่าคน ให้ร่วมมือกับพวกตนช่วย
กันก่อจลาจล จากนั้นพวกอั้งยี่ 600 - 700 คนนี้ไต่แยกย้ายกันออกเที่ยวไล่ฆ่า
ผู้คน ปล้นทรัพย์สิน เผาบ้านเรือนในหัวเมืองระนองและอำเภอใกล้เคียง จน
ชาวบ้านเกิดความเกรงกลัว พากันหนีภัยไปหลบซ่อนตัวอยู่ในป่า ทางด่านเจ้า
เมืองไม่มีกำลังพอที่จะปราบปราม จึงไต่แต่จัดไพร่พลเข้าป้องกันโรงภาษีของ

1 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ "อั้งยี่"
นิทานโบราณคดี หน้า 273 - 274

กจช. ร.5 กท. เล่ม 62 เรื่องจันทกบฏเมืองภูเก็ต เมืองระนอง
จ.ศ. 1238 - 1239

หลวงไว เพราะเกรงว่าพวกอั้งยี่จะบุกเข้าปล้น จากนั้นไคมีไบบอกถึงหัวเมืองใกล้เคียง ขอให้รีบเกณฑ์ไพร่พลมาช่วยระงับ เหตุการณ์โดยเร็ว¹

หลังจากที่แยกย้ายกันก่อความวุ่นวายอยู่ 2 - 3 วัน พวกอั้งยี่ได้รวมกำลัง เขาค่ายกันใหม่อีกครั้งหนึ่ง แล้วยกเข้าปล้นโรงภาษี แต่เนื่องจากว่าทางการได้จัดไพร่พลมาป้องกันไว้อย่างเข้มแข็งแล้ว พวกอั้งยี่เลยเข้าปล้นไม่ได้ ครั้นถึงวันเสาร์ขึ้น 5 ค่ำเดือน 4 พวกขุนเท่ากงไคเข้าปล้นเสียบึงอาหารในฉางหลวง จากนั้นไคก็เก็บริบเอาเรือของ เจ้าเมืองและชาวบ้านไปประมาณ 9 - 10 ลำ แลวลงเรือหนีไปทางเมืองตะกั่วป่าและเมืองภูเก็ท 300 คนเศษ ส่วนอั้งยี่ที่เหลืออีกประมาณ 300 กว่าคนไคเดินทางบก หนีตรงไปทางปากทรงพะโต๊ะ แขวงเมืองหลังสวน เมื่อพวกขุนเท่ากงหนีไปแล้ว ความวุ่นวายที่เคยเกิดขึ้นก็เริ่มสงบลง ในขณะที่เมืองระนองเกิดการจลาจลอยู่นั้น พวกยี่หีนไคอยู่ยงสงบ มิไคเข้าร่วมกับพวกขุนเท่ากงแต่อย่างไค²

ฝ่ายเจ้าเมืองชุมพรและเมืองหลังสวน เมื่อได้รับไบบอกแล้ว ก็รีบมีคำสั่งให้กรมการคุมไพร่พลมาช่วยพระยารัตนเศรษฐีปราบอั้งยี่ กองกำลังทั้งสองออกเดินทางตรงมาเมืองระนองในวันพฤหัสบดีขึ้น 10 ค่ำเดือน 4 ในวันเดียวกันนี้ เจ้าหมื่นเสมอใจราช ขาหลวงเมืองภูเก็ทได้ทราบข่าวการจลาจลที่เมืองระนองจากพวกอั้งยี่ที่หนีมา จึงรีบส่งเรือรบชื่อ "มรชาวลัทธิตวิสวัสดิ์"

¹ กช. ร.5 กท. เล่ม 62 เรื่องเดิม ไบบอกพระยารัตนเศรษฐี วันพุธเดือน 4 ขึ้น 9 ค่ำ จ.ศ. 1238 ถึงเจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ สมุหพระกลาโหม

ไบบอกเจ้าหมื่นเสมอใจราช ขาหลวงเมืองภูเก็ท วันพฤหัสบดีเดือน 4 แรม 9 ค่ำ จ.ศ. 1238 ถึงเจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ สมุหพระกลาโหม

² เรื่องเดียวกัน และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, เรื่องเดิม หน้า 275.

ออกเดินทางจากเมืองภูเก็ตในวันรุ่งขึ้น (วันศุกร์ขึ้น 11 ค่ำ เดือน 4 พ.ศ. 2419) เพื่อมาช่วยระงับความวุ่นวาย เมื่อมาถึงเมืองระนอง กองกำลังเหล่านี้ได้ออกลาดตระเวนตามแขวงอำเภอต่าง ๆ เหตุการณ์ในเมืองระนองจึงเริ่มคลี่คลายเข้าสู่ภาวะปกติ บรรดาประชาชนที่หนีภัยไปชุมนุมซ่อนตัวอยู่ตามป่า ก็พากันอพยพกลับบ้านเรือนของตน¹

ทางกษัตริย์ราชวงศ์กรุงเพทพาทูจะได้รับไปบอกเรื่องอั้งยี่ก่อการจลาจลที่เมืองระนอง เหตุการณ์ก็เริ่มสงบลงแล้ว แต่รัฐบาลยังไม่ทราบ จึงรีบมีคำสั่งให้หลวงโยธาภิบาลคุมทหารปืน 60 คนพร้อมกับเรือรบกลไฟชื่อ "สงครามครุฑ" ออกมารักษามืองหลังสวนซึ่งอยู่ใกล้กับเมืองระนอง เพื่อป้องกันมิให้การจลาจลแผ่ขยายมาถึงเมืองนี้ (เมืองหลังสวน) นอกจากนั้นทางการยังได้

¹ กจช. ร.5 กท. เล่ม 62 -ไปบอกเจ้าหมื่นเสมอใจราช วันพฤหัสบดี เดือน 4 แรม 9 ค่ำ จ.ศ. 1238

สารตราสมุหพระกลาโหม วันพฤหัสบดี เดือน 4 แรม 9 ค่ำ จ.ศ. 1238 ถึงพระยาเพชรกำแพงสงคราม เจ้าเมืองชุมพร

ไปบอกหลวงเพชรีศรีสงคราม ปัดักเมืองหลังสวน วันจันทร์ เดือน 5 ขึ้น 5 ค่ำ จ.ศ. 1238 ถึงพระนรินทรราช เสนี ราชปัดักบัญชากรมพระกลาโหม

มีคำสั่งให้พระนราธิราชภักดี¹ ข่าหลวงซึ่งในขณะนั้นอยู่ที่ เมืองนครศรีธรรมราช
เดินทางขึ้นมาควบคุมดูแลการสืบจับพวกจีนฮั่งปีที่หนีมาหลบซ่อนตัวอยู่ใน เมืองหลัง-
สวนควย สำหรับความวุ่นวายที่เมืองระนองนั้น รัฐบาลไคมอบหมายให้เจ้า-
หมื่นเสมอใจราช² (จีน บุนนาค) ข่าหลวงเมืองภูเก็ต เป็นผู้ดูแลรับผิดชอบ

1, 2 ในสมัยรัชกาลที่ 5 เมืองต่าง ๆ ในภาคใต้ทางเขตชายฝั่งทะเล
คานตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมืองภูเก็ต มีความสำคัญขึ้นมากทั้งในทาง
เศรษฐกิจและการเมือง รัฐบาลจึงตั้งตำแหน่ง "ข่าหลวง เมืองภูเก็ต" ขึ้นใน
ปลายปี พ.ศ. 2417 ข่าหลวงที่ตั้งขึ้นนี้มีหน้าที่ปกครองดูแลเมืองภูเก็ตร่วมกับ
เจ้าเมือง และช่วยแก้ปัญหาให้เมืองอื่น ๆ ในเขตชายฝั่งทะเลคานตะวันตกใน
ยามที่เกิดเหตุร้ายแรงควย ผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งให้ เป็นข่าหลวง เมืองภูเก็ตคน
แรกคือ เจ้าหมื่นเสมอใจราช (จีน บุนนาค) ซึ่งหลังจากปราบจลาจลเมืองภูเก็ต
แล้ว ได้เลื่อนยศบรรดาศักดิ์ขึ้นเป็นพระยามนตรีสุริยวงษ์ (พ.ศ. 2420) ต่อมา
รัฐบาลได้ตั้งตำแหน่ง "ข่าหลวงใหญ่ประจำหัวเมืองฝ่ายทะเลตะวันตก" ขึ้นในปี
พ.ศ. 2421 ตำแหน่งข่าหลวงใหญ่ที่ตั้งขึ้นใหม่มีอำนาจบังคับบัญชาหัวเมืองฝ่าย
ทะเลตะวันตกทั้งปวง และมีทำเนียบว่าราชการอยู่ที่เมืองตรัง พระยามนตรี
สุริยวงษ์ (จีน บุนนาค) ได้รับการแต่งตั้งให้ เป็นข่าหลวงใหญ่คนแรก ส่วนตำแหน่ง
ข่าหลวง เมืองภูเก็ตซึ่งว่างลงนั้นได้โปรดเกล้าฯ ให้พระยาราชวังสันมว เป็นแทน
ต่อมาในปี พ.ศ. 2425 พระยามนตรีสุริยวงษ์ได้ลาออกจากตำแหน่งข่าหลวงใหญ่
ประจำหัวเมืองฝ่ายทะเลตะวันตก รัฐบาลมีใ้แต่งตั้งให้ผู้ใดมาเป็นแทน แต่ได้
ยกเลิกตำแหน่งนี้ไป ส่วนตำแหน่งข่าหลวง เมืองภูเก็ตได้มีต่อมาจนถึงปี พ.ศ.
2435 จึงได้ยกเลิกไป

ส่วนทางแถบหัวเมืองชายฝั่งทะเลคานตะวันออกนั้น ไม่ปรากฏว่ารัฐบาล
ได้แต่งตั้งให้ผู้ใดมาเป็นข่าหลวงประจำ เพียงแต่เมื่อเกิดเหตุร้ายแรงขึ้น ณ
เมืองใด ทางราชการก็จะแต่งตั้งข่าหลวงออกมาบรรงับเหตุการณ์ ในระหว่างปี พ.ศ.
2418 - 2420 เมืองต่าง ๆ ในบริเวณนี้มีเรื่องวุ่นวายเกิดขึ้นหลายครั้ง และพระ
นราธิราชภักดีได้รับการแต่งตั้งให้ เป็นข่าหลวงออกมาระงับเหตุการณ์ จึงเดินทาง
ไป ๆ มา ๆ ในระหว่างหัวเมืองแถบนี้ เท่าที่ปรากฏในเอกสารของทางราชการ
ในช่วงเวลาดังกล่าว พระนราธิราชภักดีได้เคยมาปฏิบัติราชการอยู่ที่ เมืองสงขลา
นครศรีธรรมราช หลังสวน และระนอง

เหลือพระยารัตน เศรษฐีระงับให้สงบเรียบร้อยโดยเร็ว ปรากฏว่าเจ้าหมื่น-
เสมอใจราชไม่สามารถมาปฏิบัติราชการที่เมืองระนองตามคำสั่งรัฐบาล เพราะ
ในขณะนั้น เมืองภูเก็ตกำลังปั่นป่วนวุ่นวายด้วยเรื่องจีนฮ้างยกก่อการจลาจลขึ้นทั่ว
เมือง (ฮ้างฮี้เมืองภูเก็ตก่อการจลาจลในวันอาทิตย์ขึ้น 13 ค่ำเดือน 4 พ.ศ.
2419) แต่รัฐบาลที่กรุงเทพฯ ยังไม่ทราบข่าว จึงได้มีคำสั่งออกมาเช่นนี้
(คำสั่งลงวันพฤหัสบดีแรม 9 ค่ำเดือน 4 พ.ศ. 2419) เมื่อเจ้าหมื่นเสมอ-
ใจราชมาช่วยราชการที่เมืองระนองไม่ได้ พระนราธิราชภักดีจึงต้องรับผิดชอบ
ชอบดูแลแทน¹

พระยารัตน เศรษฐี พระนราธิราชภักดี และหลวงโยธาภิบาลได้
ช่วยกันแต่งไพร่พลออกสืบจับฮ้างฮี้มาได้ทั้งหมด 105 คน โดยจับได้ที่เมืองหลัง-
สวน 73 คน และที่เมืองระนองอีก 32 คน จึงได้นำตัวมาคุมขังไว้ ครั้น
ถึงปลายเดือน 6 พ.ศ. 2420 เหตุการณ์ที่เมืองภูเก็ตสงบเรียบร้อยลงมาก
และไม่มีราชการสำคัญอะไรอีก เจ้าหมื่นเสมอใจราชจึงให้เจ้าหมื่นไวยวร-
นารถ² (ชาย บุณนาค) มาช่วยพระยารัตน เศรษฐีและพระนราธิราชภักดีพิจารณา
ตัดสินความผิดของพวกฮ้างฮี้ซึ่งในขณะนั้นเหลืออยู่เพียง 101 คนเท่านั้น เพราะ
ได้ป่วยตายไปในระหว่างการคุมขัง 4 คน เจาหน้าที่ทั้งสามได้ช่วยกันสอบ
สวนพวกฮ้างฮี้ แล้วตัดสินให้ลงโทษดังนี้

1. เขียน 90 ทีแล้วประหารชีวิต 2 คน (เป็นฮ้างฮี้ที่ขี้แสบให้เกิด
การจลาจลขึ้น)

2. เขียน 60 ทีและจำคุกตลอดชีวิต 10 คน

¹ กข. ร.5 กท. เล่ม 62 — เรื่อง เดิม หน้า 15 — 26, 30 — 39.

² เมื่อรัฐบาลที่กรุงเทพฯ ทราบข่าวว่า เกิดการจลาจลขึ้นในเมืองภูเก็ต
ก็ได้แต่งตั้งให้เจ้าหมื่นไวยวรนารถเป็นข้าหลวงพิเศษ เดินทางมาช่วยเจ้าหมื่นเสมอ-
ใจราชปราบฮ้างฮี้

3. เขียน 60 ทีและจำคุก 3 ปี 3 คน
4. เขียน 60 ทีและจำคุก 14 เดือน 1 คน.
5. เขียน 30 ทีและจำคุก 14 เดือน 1 คน
6. เขียน 30 ทีและจำคุก 7 เดือน 2 คน
7. ให้ทำสัญญาทัณฑ์บนแล้วปล่อยตัวไป 82 คน¹

หลังจากที่พิจารณาคดีสิ้นสุดเรียบร้อยแล้ว เจ้าหมื่นไวยวรนาถได้เดินทางกลับเมืองภูเก็ทในวันพุธขึ้น 11 ค่ำเดือน 7 ส่วนพระนราธิราชภักดีได้อพยพราชการที่เมืองระนองต่อมา จนถึงวันอังคารขึ้น 5 ค่ำเดือน 9 จึงได้เดินทางกลับเมืองหลังสวน มาส่งหลวงโยธาภิบาลและบรรดาทหารปืนกลับกรุงเทพฯ (วันอาทิตย์แรม 2 ค่ำเดือน 9) หลวงโยธาภิบาลได้คุมตัวพวกอั้งยี่ที่ถูกลงโทษจำคุกเข้ามาด้วย เพื่อนำมาคุมขังไว้ในเมืองหลวง ทางฝ่ายพระนราธิราชภักดี เมื่อจัดการทุกอย่างเรียบร้อยแล้ว ได้เดินทางกลับมาทำงานต่อที่เมืองนครศรีธรรมราชในวันศุกร์แรม 7 ค่ำเดือนเดียวกัน² (เดือน 9 พ.ศ. 2420).

การก่อจลาจลของพวกบุนเท่าถง เมืองระนองในปลายปี พ.ศ. 2419 นี้ แม้จะเกิดขึ้นเพียงไม่กี่วัน แต่ก็สลายตัวไปโดยไม่ต้องใช้กำลัง เขาปราบปราม แต่ก็ไต่สร่างความเสียหายต่อเศรษฐกิจของเมืองระนองไม่น้อย และทำให้เกิดความวุ่นวายปั่นป่วนขึ้นทั้งเมือง จนรัฐบาลที่กรุงเทพฯ ต้องส่งข้าหลวงออกมาช่วยพระยารัตนเศรษฐีแก้ไขเหตุการณ์เมืองระนองให้กลับเข้าสู่ภาวะปกติโดยเร็ว ขณะที่ยังจัดการความวุ่นวายในเมืองนี้ไม่เสร็จสิ้นก็ พวกบุนเท่าถงเมืองภูเก็ตก็ก่อการจลาจลขึ้นพร้อม ๆ กันในหลายอำเภอ ครั้งนี้รัฐบาลต้อง

¹ กจช. ร.5 กท. เล่ม 62 เรื่องเดิม หน้า 180 - 184, 219 - 221.

² เรื่องเดียวกัน และกจช. ร.5 กท. เล่ม 16 เลขที่ 27 จ.ศ.

1239 ไทหลวงโยธาภิบาลคุมจีนผู้ร้ายเมืองระนองกลับเข้ามา ณ กรุงเทพฯ

ระคมไพร่พลจำนวนมากจากหัวเมืองใกล้เคียงมาช่วยปราบปราม จึงสามารถสกัดกั้นการจลาจลของพวกอั้งยี่ไว้ได้ และต้องแก้ไขปัญหาค่อมไปอีก 2 - 3 เดือนกว่าความวุ่นวายจะหมดสิ้นลงจริง ๆ การจลาจลที่เมืองภูเก็ตนับเป็นการเคลื่อนไหวที่รุนแรงที่สุดเท่าที่พวกอั้งยี่เคยกระทำมา

ง. การจลาจลที่เมืองภูเก็ตในปลายปี พ.ศ. 2419 เดิมภูเก็ตเป็นเพียงเมืองเล็ก ๆ ที่มีพลเมืองไม่มาก ต่อมาเมื่อเริ่มมีการพัฒนาการทำเหมืองคิบุกในกลางสมัยรัชกาลที่ 4 แหล่งแร่ในเมืองนี้ได้รับการพัฒนาอย่างมาก เศรษฐกิจจึงขยายตัวออกไปอย่างรวดเร็ว และจำนวนพลเมืองโตทวีขึ้นมากด้วย¹ ผู้คนที่เพิ่มขึ้นนี้ ส่วนใหญ่เป็นพวกชาวจีนที่อพยพเข้ามาทำงานตามเหมืองต่าง ๆ คาคะเนกันั้นว่าคงจะมีอยู่หลายหมื่นคน ชาวจีนเหล่านี้กลุ่มหนึ่งได้ร่วมมือกันตั้งสมาคมขึ้นขึ้น ส่วนอีกพวกหนึ่งได้รวมกลุ่มกันเป็นสมาคมขุนเฑาะลง สมาคมทั้งสองตั้งขึ้นโดยมีจุดมุ่งหมายที่จะช่วยเหลือ เกื้อกูลบรรดาสมาชิกในคานต่าง ๆ จึงมีเรื่องทะเลาะเบาะแว้งกันเป็นประจำ ด้วยเรื่องแย่งชิงผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจบ้าง การปกป้องเพื่อนร่วมสมาคมบ้าง และเรื่องเบ็ดเตล็ดอื่น ๆ การทะเลาะวิวาทคานนี้ บางคราวเป็นเพียงเหตุการณ์เล็ก ๆ ไม่ร้ายแรงอะไรนัก² แต่ในบางครั้งก็ลุกลามไปจนถึงขั้นยกพวกตีกัน ๆ คนเขาคีกัน ดังจะเห็นได้จากกรวิวาทแย่งชิงสายน้ำที่ไซท่าเหมืองล่างแร่คิบุก เมื่อปี พ.ศ. 2410

¹ เกาะภูเก็ตเป็นที่ตั้งของเมืองถลางและเมืองภูเก็ต เมืองถลางอยู่ทางเหนือของตัวเกาะ ส่วนเมืองภูเก็ตอยู่ทางใต้ เดิมเมืองภูเก็ตเป็นเมืองขึ้นของถลาง ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 4 เศรษฐกิจของเมืองภูเก็ตเจริญรุ่งเรืองขึ้น เพราะการขยายตัวของกิจการเหมืองแร่คิบุก จึงได้รับการยกฐานะเป็นเมืองจัตวาขึ้นตรงต่อกรุง เทพฯ (พ.ศ. 2404) พอถึงรัชกาลที่ 5 ใต้เลื่อนขึ้นเป็นเมืองตรี และได้รับมอบหมายให้บังคับบัญชาเมืองถลางด้วย (พ.ศ. 2412)

² อานรายละเอียดยกได้ในภาคผนวก ข

ซึ่งโคกถ้ำมาแล้วในหัวซอกก่อน ๆ ¹

หลังจากการวิวาทครั้งใหญ่¹นี้แล้ว พวกยี่หิ้นและขุนเท่า⁺ทางเมืองภูเก็ท มีโคกถ้ำ^๒การร้ายแรง เป็นเวลานานหลายปี จนถึงปลายปี พ.ศ. 2419 พวกขุนเท่า⁺ทางจึงโคกถ้ำการจลาจลขึ้นพร้อม ๆ กันในหลายอำเภอ เป็นเหตุให้เกิดความวุ่นวายปั่นป่วนกันไปทั้งเมือง การที่พวกขุนเท่า⁺ทางร่วมแรงร่วมใจกันก่อความวุ่นวายขึ้นนั้น เป็นเพราะไม่พอใจการปกครองของพระยาวิชิตสงคราม จางวางเมืองภูเก็ท² และได้รับความเคืองครอนจากการครองชีพในช่วงที่ราคาคืนมุกตกต่ำลง (พ.ศ. 2419)

สาเหตุข้อแรกเกิดจากการที่พระยาวิชิตสงครามไม่คัดสินคดีความโดยยุติธรรม มีการเรียกร่องเงินทองจากคักดี ฝ่ายใดให้สินบนเป็นที่พึงพอใจ ก็จะได้รับชัยชนะ ทำให้พวกอั้งยี่โกรธแค้นมาก

...อนึ่งถ้อยความผู้จีนไทยในบานเมือง ถ้าเป็นความนครบาล หรือแห่งอำญาคักดี ที่เห็นว่า จะบีบบริกเอาโค ก็รับฟ้องรับชำระเอง ก็คิดเบี่ยงนุ้ย ถ้ายเหตุใหญ่โจทก จำเลยเขาเดิน เห็นกับลูกกับ เมียที่ไปรักที่รัก ถ้าโจทกจำเลยเขาถึงออกถึงใจ หนักทางไหนก็ไปทางนั้น เป็นยุติธรรม

¹อ่านรายละเอียดได้ในข้อ ก. "การวิวาทของอั้งยี่เมืองภูเก็ท พ.ศ. 2410"

²เจ้าเมืองภูเก็ทในขณะนั้นคือ พระยาภูเก็ทโลหเกษตรารักษ์ (ฉั่วควน รัตนคิลก ฅ ภูเก็ท) เป็นบุตรชายคนโตของพระยาวิชิตสงคราม จางวาง (ทัต รัตนคิลก ฅ ภูเก็ท) พระยาวิชิตสงคราม (ทัต) เป็นเจ้าเมืองภูเก็ทมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 จนถึงปี พ.ศ. 2418 ในสมัยรัชกาลที่ 5 โคกถ้ำเลื่อนตำแหน่งขึ้นเป็น "จางวาง" ส่วนตำแหน่งเจ้าเมืองซึ่งว่างลงนั้น บุตรชายคนโตโคกถ้ำเป็นแทน

เหมือนตราฐ อย่างนี้ก็เป็นทีเจ็บแค้นของไทยของจีนในเมืองซอหนึ่ง...¹

สำหรับสาเหตุข้อที่สองนั้นแม้จะเป็นเรื่อง เศรษฐกิจ แต่พระยาวิจิตสงครามก็มีส่วนเกี่ยวข้องกับควยเช่นกัน การทำเหมืองก็บุกในขณะนั้น (สมัยรัชกาลที่ 5) มีปัญหาอยู่ข้อหนึ่งคือ พวกจีนนายเหมืองส่วนใหญ่มีทุนรอนน้อย จึงขุดหาแร่ก็บุกได้ไม่มาก ทางคานรัฐบาลต้องการพัฒนาการทำเหมืองก็บุกอย่างเต็มที่ เพื่อจะได้ภาษีเพิ่มมากขึ้น จึงอนุมัติให้บรรดาเจ้าเมืองหักภาษีของหลวงในแต่ละปีส่วนหนึ่ง ออกมาเป็นทุนหมุนเวียนให้พวกนายเหมืองกู้ยืมไปลงทุน และให้ชำระบัญชีส่งเงินคืนรัฐบาลที่กรุง เทพฯ ภายในสิ้นปี แล้วย่อยเริ่มตนกู้ยืมกันใหม่อีกครั้งหนึ่ง เป็นปี ๆ ไป² ปรากฏว่าในปี พ.ศ. 2419 นี้ พระยาวิจิตสงครามไม่ค่อยจะยอมให้พวกนายเหมืองกู้ยืมเงินเท่าใดนัก เพราะราคาตีบุกได้ตกต่ำลงมาก ส่วนราคาชาวกลับแพงขึ้น เศรษฐกิจเมืองภูเก็ตกอยู่ในภาวะซบเซา

เมื่อพวกนายเหมืองขาดเงินทุนหมุนเวียน จำต้องปิดกิจการไปบ้าง หรือมีเงินนั้นก็ลดปริมาณลง ผลที่ตามมาคือพวกกรรมกรชาวเงินว่างงานไปเป็นจำนวนมาก งานอื่น ๆ ก็ไม่มีให้ทำ เพราะเศรษฐกิจของเมืองภูเก็เกิดขึ้น

¹ กจช. ร.5 กท. เล่ม 62 เรื่องจีนบุกเมืองภูเก็ เมืองระนอง -จดหมายเจ้าหมื่นไวยวรนาถ หัวหมื่นมหาดเล็กปรีวี เคาณชิต วันอาทิตย์แรม 10 ค่ำ เดือน 5 จ.ศ. 1238 ถึงพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ สมุหพระกลาโหม

² กจช. ร.5 กท. เล่ม 14 เลขที่ 34 จ.ศ. 1238 คอขหาหลวงกรรมกร เมืองภูเก็ที่ว่าควยให้ชักชวนจีนออกทุนไปทำเหมืองตีบุก ณ เมืองถลาง

"ภาษีอากรผลประโยชน์หัว เมืองฝ่ายทะเลตะวันตกนั้นไม่เหมือนกับภาษีอากรทั้งปวง เพราะต้องออกทุนทรองให้นายเหมือง จึงจะได้เกิดเป็นภาษีผลประโยชน์"

อยู่กับการทำเหมือง เพียงอย่าง เดียว ขณะที่กรรมกรเหล่านี้กำลังเดือดร้อนเพราะ
ว่างงานและขาดแคลน พระยาวิชิตสงครามกลับประกาศขึ้นราคาค่าผูกปีในปี พ.ศ.
2419 จากคนละ 40 เซนต์ เป็น 2 เหรียญ 60 เซนต์ กรรมกรพวกนี้เลยเดือด
ร้อนเพิ่มขึ้น และโกรธแค้นพระยาวิชิตสงครามมาก จนเกิดความคิดที่จะต่อต้าน
ท้ายที่สุดพวกอั้งยี่บนแท่งก็ชักชวนกันร่วมมือก่อจลาจลขึ้น

...เงินค่าผูกปีแพง เป็นเหตุขึ้นทั้งนี้ เพราะพระยาวิชิตสงครามว่าง
ประพฤติกว้างใหญ่ ไม่เหมือนแต่ก่อน ๆ นั้นหลายประการ จีนจึงมีความ
แค้น คบคิดกันมาช้านานประมาณ 3 เดือน 4 เดือนมาแล้ว ยังไม่ตกลง
กัน ซึ่งพระยาวิชิตสงครามทำใหญ่กว่าแต่ก่อนนั้น คือ ถึงกรุดจีนปีใหม่พระยา
วิชิตสงครามเคยออกทุนให้แก่จีน ปีนี้ออกหมายประกาศว่า จะไม่ลงทุนให้
แก่จีน เหมือนปีที่แล้ว ๆ มานั้น จีนถูกเหมืองทั้งปวงทราบหมายประกาศ ก็
พากันบนบานไปทั่วทุกตัวคน ถ้าไม่ไ้เงินถึงมือก็ไม่จับตัวการ จีนนายเหมือง
ที่มีทุนรอนบ้าง ครั้นจะลงทุนใหญ่เหมือนแต่ก่อน ก็ไม่กล้าลง กลัวจะไม่มีเงิน
ใหญ่ถูกจาง การทำเหมืองก็น้อยกว่าปีที่แล้ว ๆ มา ที่มีทุนมาก ก็ไ้คง
มือทำบาง ที่มีทุนน้อย ก็หยุดการเสียบ จีนถูกเหมืองที่ว่างมีใจทำกาารสิ่งใด
คิดการกำเริบ เป็นโจรฉวยไปคอยความซัดสน คั้งนี้เป็นความซัดแค้นขื่อใหญ่
ของจีนหัวหน้าคนหนึ่ง

อนึ่งการผูกปีเดิมจีนเคยเสียแก่คนละ 40 เซนต์ ครั้งนี้ต้องเสียคนหนึ่งถึง
2 เหรียญ 60 เซนต์ จีนไ้ความรอนอีกข้อหนึ่ง...

พวกอั้งยี่ปรึกษาหารือกันอยู่นาน 3 - 4 เดือน กว่าจะตกลงกันได้ว่า
จะพร้อมใจกันก่อจลาจลในวันอาทิตย์ขึ้น 13 ค่ำเดือน 4 พ.ศ. 2419 โดยวาง
แผนไว้ว่า พวกบนแท่งในเมืองจะเป็นผู้ลงมือก่อการก่อนตอนสองยามตรง
พอแสงไฟในเมืองสว่างขึ้น ก็ให้พวกบนแท่งที่อยู่นอกตัวเมืองออกไป (ระยะ
ทางเดินนานประมาณ 2 - 3 ชั่วโมง) ลงมือปล้นทรัพย์สิน และจุดไฟเผาบ้าน

กจช. ร.5 กท. เล่ม 62 เรื่อง เติม - จหมายเจ้าหมื่นไวยวรนาถ
วันอาทิตย์แรม 10 ค่ำเดือน 5 จ.ศ. 1238 ถึง เจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์
สมุหพระกลาโหม

เรือนราษฎรทันที แต่ปรากฏว่าพวกอั้งยี่ไค้คงมีปฏิบัติการก่อนถึง เวลานั้นคหหมาย
ราวสองชั่วโมงเศษ เพราะในเป็นวันนั้น (ขึ้น 13 ค่ำเดือน 4 พ.ศ. 2419)
กะลาสีประจำเรือสยามมกุฎไชยชิต¹ ไค้ขึ้นจากเรือมาซื้อของในตลาด แล้ว
เกิดวิวาทกับพวกขุนท่ากงกลุ่มหนึ่ง เจ้าหน้าที่ตำรวจไค้เข้าระงับเหตุการณ์
และจับพวกอั้งยี่ไปคุมขัง 2 คน พอถึง 2 ทุ่มเศษ พวกขุนท่ากง 300 กว่า
คนไค้คุมกันมาจะ เขาแย่งชิงตัวอั้งยี่ที่ถูกรวบ ทางคานพระยาวิชิตสงคราม เมื่อ
เห็นพวกขุนท่ากงยกกำลังมาหลายร้อยคน เกิดความเกรงกลัว จึงปล่อยอั้งยี่
2 คนนี้ออกจากที่คุมขัง²

หลังจากนั้นไม่นาน (ประมาณสามทุ่มเศษ) พวกขุนท่ากงในหัวเมือง
2000 กว่าคนก็ก่อการจลาจลขึ้น ไค้ออกปล้นทรัพย์สิน จุดไฟเผาบ้านเรือนของ
กรมการและราษฎรไปมากมายถึง 100 กว่าหลัง จนพวกชาวบ้านเกิดความเกรง
กลัวพากันหนีภัยไปหลบซ่อนตัวอยู่ในป่า ฝ่ายพวกอั้งยี่ที่อยู่นอกหัวเมือง เมื่อ
เห็นแสงไฟในเมืองสว่างขึ้น แม้จะยังไม่ถึงเวลานัก ก็รีบออกปฏิบัติการทันที
ทางคานพระยาวิชิตสงครามและพระยาภูเก็จ เมื่อเกิดเหตุขึ้นแล้ว แทนที่จะ
รีบเกณฑ์ไพร่พลออกปราบปราม กลับทิ้งเมืองหนีเอาตัวรอด พระยาวิชิตสง-

¹ในสมัยรัชกาลที่ 5 รัฐบาลที่กรุงเทพฯ ไค้ส่งเรือรบออกมาลาดตระ-
เวนตามเมืองต่าง ๆ ในแถบหัวเมืองชายทะเลฝ่ายตะวันตกเป็นประจำ เพื่อ
ช่วยคุ้มครองรักษาความสงบเรียบร้อยในอาณาบริเวณนี้ และมีหน้าที่ขนเงินภาษีอากร
ของหัวเมืองฝ่ายตะวันตกมายังกรุงเทพฯ ขณะที่เกิดการจลาจลในเมืองระนอง
และเมืองภูเก็ตนั้น เป็นช่วงที่เรือสยามมกุฎไชยชิตออกมาลาดตระเวนอยู่ที่เมือง
ภูเก็ต และกำลังรอเวลาที่จะขนภาษีกลับกรุงเทพฯ

²กจข. ร.5 กห. เล่ม 62 เรื่อง เติม - จคหมายเจ้าหมื่นไวยวร-
นารถ วันอาทิตย์แรม 10 ค่ำเดือน 5 จ.ศ. 1238

ใบบอกเจ้าหมื่นเสมอใจราช วันพฤหัสบดีแรม 9 ค่ำเดือน 4 จ.ศ. 1238

ใบบอกเจ้าหมื่นเสมอใจราช วันอังคารขึ้น 6 ค่ำเดือน 5 จ.ศ. 1238

ครามหนีไปอยู่ที่เขาโคะแซ ส่วนพระยาภูเก็ทหลบไปซ่อนตัวอยู่ที่เกาะปาหนีย แขวง เมืองตะกั่วทุ่ง เจ้าหมื่นเสมอใจราช ขาหลวง เมืองภูเก็ท เลยกองรับฝักขอบระงับความวุ่นวายที่เกิดขึ้นเพียงคนเดียว

เจ้าหมื่นเสมอใจราชได้รับรวบรวมกำลังคนเท่าที่มีอยู่เข้าไว้ด้วยกันปรากฏว่าไคมาเพียง 182 คน ท่านขาหลวงไคแบ่งกองกำลังนี้ออกเป็น 2 ส่วน ส่วนหนึ่งให้ไปป้องกันบ้านพระยาวิชิตสงคราม อีกส่วนหนึ่งให้โยกดูแลรักษาทำการรักษาหลวง เมื่อวางกำลังป้องกันเสร็จเรียบร้อยแล้ว เจ้าหมื่นเสมอใจราชไคเรียกพวกหัวหน้าบุนเท่ากงมาหาพบ ขอให้ออกไปหาปรามพวกอั้งยี่ให้เลิกก่อการจลาจล ถ้ามีดอยความเดือดร้อนประการใด ท่านขาหลวงจะช่วยชำระคดีสินไหม พวกหัวหน้าบุนเท่ากงรับออกมาปฏิบัติงานตามคำสั่ง ต่อจากนั้นเจ้าหมื่นเสมอใจราชไคสั่งให้ผู้บังคับการเรือ "สยามมกุฎไชยฉัตร" พาทหารเรือรบขึ้นมาช่วยระงับเหตุการณ์โดยเร็ว² และมีใบบอกขอความช่วยเหลือจากเมืองถลาง ตะกั่วป่า ตะกั่วทุ่ง สตูล ปะลิส และไทรบุรี นอกจากนี้ยังไคเขียนจดหมายขอให้พันเอกแอนสัน (Colonel Anson) ผู้ว่าการเมืองบีนัง ช่วยควบคุมดูแลมิให้พ่อค้าที่นั่นส่งอาวุธปืน กระสุนดินค้ำมาขายให้พวกบุนเท่ากงเมืองภูเก็ทควย³

¹ เรื่อง เดียวกัน

² ในช่วงปลายปี พ.ศ. 2419 มีเรือรบมาประจำการอยู่ที่เมืองภูเก็ท 2 ลำคือ เรือมรรชาวสิทธิสวัสดิ์ และเรือสยามมกุฎไชยฉัตร ขณะที่เกิดการจลาจลในเมืองภูเก็ทนั้น ผู้บังคับการและทหารประจำเรือมรรชาวสิทธิสวัสดิ์กำลังปฏิบัติราชการอยู่ที่เมืองระนอง (ช่วยพระยารัตนเศรษฐีระงับความวุ่นวาย อานรายละเอียดโคไคในขอ ค.)

³ กจช. ร. 5 กท. เล่ม 62 เรื่อง เติม -ใบบอกเจ้าหมื่นเสมอใจราช วันพฤหัสบดีแรม 9 ค่ำ เดือน 4 จ.ศ. 1238

ใบบอกเจ้าหมื่นเสมอใจราช วันอังคารขึ้น 6 ค่ำ เดือน 5 จ.ศ. 1238
รายชื่อเจ้าเมือง กรมการ แคนายอยู่ที่นายกองมารักษาเมืองภูเก็ท กองกำลัง 182 คนนี้แยกเป็นเจาหนาที่ตำรวจ 85 คน แยกยามเฝ้าประตูบ้านพระยาวิชิตสงคราม 12 คน นักโทษ 12 คน และประชาชน 73 คน

ฝ่ายพวกอั้งยี่ เมื่อทราบข่าวว่าพระยาวิชิตสงครามหนีออกไปจากเมือง ก็คิดว่าคงจะไปหลบซ่อนตัวอยู่ที่บ้านสวน บางงัว (ของพระยาวิชิตสงคราม) อั้งยี่กลุ่มหนึ่ง จึงติดตามไปที่นั่น แต่ไม่พบ ก็เกิดความโกรธ เลยช่วยกันทุบตีโถงอ่างในบานแตกไปหลายใบ แล้วพากันยอนกลดืบมาก่อความวุ่นวายที่ตัวเมือง ทางคชนหัวหนายบน เทำกง ไคออก เกลี่ยกล่อมให้พวกอั้งยี่เลิกก่อการจลาจล และสามารถ เกลี่ยกล่อมสมาชิกอั้งยี่ได้เป็นจำนวนมาก ความวุ่นวายในตัวเมือง เริ่มลดน้อยลง แต่ที่นอกเมือง เหตุการณ์ยังคงวุ่นวายปั่นป่วนอยู่

ในวันรุ่งขึ้น (วันจันทร์ขึ้น 14 ค่ำ เดือน 4) เจ้าหมื่นเสมอใจราชได้ส่งคนไปรับพระยาวิชิตสงครามกลับมาน² จากนั้นท่านชาหลวงและกรมการไคออกห้ามปรามพวกขุนเทำกง ที่ก่อการจลาจลอยู่นอกเมือง แต่พวกอั้งยี่ไม่ยอมเชื่อฟัง ยังคงออกปล้นทรัพย์สิน เมาบาน เรือราษฎรต่อมาอีกหลายวัน จนกระทั่งกองทัพหัวเมืองใกล้เคียงยกมาถึง พวกอั้งยี่เกิดความเกรงกลัว จึงยอมเลิกก่อความวุ่นวาย ขณะที่พวกขุนเทำกง เทียวก่อการจลาจลอยู่ในเขตนอกเมืองนั้น พวกชาวบ้านไคพากันอพยพหลบหนีไปอยู่ที่อื่น แต่ชาวไทยในเขตบ้านฉลองมิไคกระทำเช่นนั้น ไครวบรวมผู้คนออกต่อสู้กับพวกขุนเทำกง จนพวกอั้งยี่แตกพ่ายไป ทางคานพระยาภูเก็ศ เมื่อเหตุการณ์เริ่มสงบลง ก็เดินทางกลับจากเกาะปาหยี่ มาเมืองภูเก็ศพร้อมกับสมัครพรรคพวกอีก 50 คนในวันศุกร์แรม 3 ค่ำ เดือน 4 พ.ศ. 2419³

¹ เรื่องเดียวกัน

² เจ้าหมื่นเสมอใจราช (ชื่อ บุนนาค) เป็นบุตรเขยของพระยาวิชิตสงคราม จางวางเมืองภูเก็ศ

³ กจร. ร.5 กห. เล่ม 62 เรื่องเดิม - ใบบอกเจ้าหมื่นเสมอใจราช วันพฤหัสบดีแรม 9 ค่ำ เดือน 4 จ.ศ. 1238

ใบบอกเจ้าหมื่นเสมอใจราช วันอังคารขึ้น 6 ค่ำ เดือน 5 จ.ศ.

ฝ่ายรัฐบาลที่กรุงเทพฯ เมื่อได้รับโทรเลขแจ้งข่าวการจลาจลเมือง
ภูเก็ตจากเจ้าหมื่นเสมอใจราชในวันพฤหัสบดีแรม 9 ค่ำเดือน 4 แล้ว ก็รีบมี
คำสั่งแต่งตั้งให้เจ้าหมื่นไวยวรนาถ (ชาย บุณนาค) เป็นข้าหลวงพิเศษ คุม
ทหารปืนเดินทางลงมาช่วยข้าหลวงเมืองภูเก็ตระงับเหตุการณ์ให้สงบเรียบร้อย
โดยเร็ว สำหรับแนวทางในการแก้ปัญหา นั้น รัฐบาลได้สั่งไว้ว่า ให้ข้าหลวง
ทั้งสองช่วยกันสอบสวนลงโทษเฉพาะพวกอั้งยี่คน เหตุ ส่วนพวกปลายเหตุให้เรียก
สัญญาบัตรคืนแล้วปล่อยตัวไป เจ้าหมื่นไวยวรนาถออกเดินทางจากกรุงเทพฯ
ในวันอาทิตย์แรม 12 ค่ำเดือน 4 ถึงเมืองภูเก็ตเมื่อ ๗ วันเสาร์แรม 2 ค่ำ
เดือน 5 เมื่อมาถึงแล้ว เจ้าหมื่นไวยวรนาถได้ช่วยข้าหลวงเมืองภูเก็ตจัด
ราชการต่าง ๆ จนสำเร็จลุล่วงไปควยดี ครั้นถึงวันพฤหัสบดีขึ้น 14 ค่ำเดือน
6 พ.ศ. 2420 พวกหัวหน้าบุนเท่ากงก็ทำสัญญาบัตรคืนแก่โทษกับทางการ
แทนพวกอั้งยี่ปลายเหตุ และให้สัญญาว่าจะคอยควบคุมดูแลมิให้สมัครพรรค
พวกของคณก่อการร้ายแรงใด ๆ ขึ้นอีก สำหรับพวกอั้งยี่หัวโจกที่ยังให้เกิด
การจลาจลนั้น ได้หลบหนีไปอยู่ที่อื่นตั้งแต่กองทัพหัวเมืองยกมาถึง จึงไม่มีการ
พิจารณาลงโทษ¹

ในวันต่อมา (วันศุกร์ขึ้น 15 ค่ำเดือน 6) เจ้าหมื่นเสมอใจราชได้

1 กจช. ร.5 กห. เล่ม 62 เรื่อง เติม -สารตราสมุหพระกลาโหม
วันเสาร์แรม 11 ค่ำเดือน 4 จ.ศ. 1238 ถึงเจ้าหมื่นเสมอใจราช ข้าหลวง
เมืองภูเก็ต

โบบอกเจ้าหมื่นไวยวรนาถ วันพุธขึ้น 7 ค่ำเดือน 5 จ.ศ. 1238

สารตราสมุหพระกลาโหมวันเสาร์แรม 9 ค่ำเดือน 5 จ.ศ. 1238
ถึงเจ้าหมื่นเสมอใจราช และเจ้าหมื่นไวยวรนาถ.

โบบอกเจ้าหมื่นไวยวรนาถวันอาทิตย์แรม 10 ค่ำเดือน 5 จ.ศ. 1238

สัญญาบัตรคืนของพวกบุนเท่ากงวันพฤหัสบดีขึ้น 14 ค่ำเดือน 6

จ.ศ. 1239

เรียกพวกหัวหน้ายี่หิ้นมา เข้าพบ ขอให้ทำสัญญาทักต้อนกับ รัฐบาลในนามของยี่-
 หิ้นทั้งปวงว่า จะตั้งคนประพฤติกอบในขอบ เขตของกฎหมายบ้าน เมือง ความ
 จริงพวกยี่หิ้นไม่ต้องทำทักต้อนกับทางการ เพราะในขณะที่พวกบุน เท่าก่งก่อการ
 จลาจลนั้น พวกยี่หิ้นได้อยู่อย่างสงบ มิได้เข้าร่วมควบแต่อย่างใด ปรากฏว่า
 พวกหัวหน้ายี่หิ้นยินยอมทำตามคำสั่งของท่านข้าหลวง ราชการทั้งปวงที่เกี่ยวข้อง
 ของกับการจลาจล เมือง ภูเก็ต เสรีจสิ้นลง เจ้าหมื่น เสมอใจราชจึงสั่งให้ เจ้าหมื่น
 ไวยวรรณ มาช่วยพระยารัตน เศรษฐีพิจารณาตัดสินความผิดของพวกยี่ เมือง
 ระนอง เมื่อ เสรีจ เรียบร้อยแล้ว เจ้าหมื่น ไวยวรรณ ได้กลับมาอยู่ที่ เมือง
 ภูเก็ตอีกกระยะหนึ่ง จนถึงปลายเดือน 7 จึงได้เดินทางกลับกรุงเทพฯ

การก่อจลาจลของพวกบุน เท่าก่ง เมือง ภูเก็ต ในปลายปี พ.ศ. 2419
 นี้ เป็นกรกระทำที่รุนแรง ทาทำลายต่อกฎหมายบ้าน เมืองมาก ผลของการ
 จลาจลทำให้ เศรษฐกิจและสังคมของ เมืองนี้ปั่นป่วนวุ่นวายอยู่ชั่ว ระยะเวลาหนึ่ง
 แต่ควบการทางานอย่าง ร่วมแรง ร่วมใจกันของบรรดา เจ้า เมืองในแถบหัว เมือง
 ชายฝั่งทะเลตะวันตก ควบความสามารถและการปฏิบัติงานอย่างจริงจังของ
 เจ้าหมื่น เสมอใจราช ทำให้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้รับการแก้ไขให้ลุล่วงไป
 ควบดี จนสามารถนำความสงบ เรียบร้อยกลับคืนมาสู่ เมือง ภูเก็ตอีกครั้งหนึ่ง
 เมื่อราชการที่เกี่ยวข้องกับการจลาจล เสรีจสิ้นลงแล้ว รัชกาลที่ 5 ได้

1 กจช. ร.5 กท. เล่ม 62 -สัญญาทักต้อนของพวกยี่หิ้นวันศุกร์ขึ้น
 15 ค่ำเดือน 6 จ.ศ. 1239

ใบบอกเจ้าหมื่น เสมอใจราช เจ้าหมื่น ไวยวรรณ และหลวง โทษา
 ณาการสวัสดิ์ วันจันทร์แรม 1 ค่ำเดือน 7 จ.ศ. 1239

จดหมายเจ้าหมื่น เสมอใจราช เจ้าหมื่น ไวยวรรณ และหลวง
 โทษาณาการสวัสดิ์ วันเสาร์แรม 13 ค่ำเดือน 7 จ.ศ. 1239 ถึงเจ้าพระยา
 สรวรม ไวยวัฒน์ สมุหพระกลาโหม

พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ เหรียญจันทรา เลื่อนยศอย่างใดอย่างหนึ่ง
แก่บรรดาเจ้าเมือง กรมการ และหัวหน้าอั้งยี่ตามความดีความชอบที่ไต่กระ-
ทามา เจ้าหมื่นเสมอใจราช (ชื่น บุณนาค) ขาหลวง เมืองภูเก็ตได้รับพระราช-
ทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์หัตถียจุลจอมเกล้าชั้นที่สอง และไต่เลื่อนบรรดาศักดิ์
ขึ้นเป็นพระยามนตรีสุริยวงษ์ ส่วนเจ้าหมื่นไวยวรนาถ (ชาย บุณนาค) ขา-
หลวงพิเศษที่มาช่วยรบกับ เหตุการณ์ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์
หัตถียจุลจอมเกล้าชั้นที่สอง เช่นกัน และไต่เลื่อนบรรดาศักดิ์ ตำแหน่งขึ้นเป็น
พระยาประภากรวงษ์วรวิภักดิ์ จางวางมหาดเล็ก¹

จ. การปล้นฆ่าพระอิสริยาไชย เจ้าเมืองกระบี่ในปี พ.ศ.

2421 เดิมอาณาบริเวณเมืองกระบี่ เป็นเขตแดนส่วนหนึ่งของ เมืองนครศรี-
ธรรมราช เรียกกันว่าแขวงกระบี่ ปะกาไส ปากลาว² ต่อมาในต้นปี
พ.ศ. 2419 รัชกาลที่ 5 โปรดเกล้าฯ ให้พระอิสริยาไชย (กลิ่น ณ นคร)
ผู้ช่วยราชการ เมืองตะกั่วป่ามารับผิดชอบจัดเก็บภาษีอากรในแขวงกระบี่ ปะกา-
ไส ปากลาว และเตรียมหาดูทางตั้ง เมืองใหม่ขึ้นที่นี้ พอถึงปลายปี พ.ศ.
2420 ดินแดนแถบนี้ได้รับการยกฐานะขึ้นเป็น เมืองชื่อว่า เมืองกระบี่ และ

¹ กจข. ร.5 กท. เล่ม 62 เรื่อง เติม - มีผู้ชี้รายชื่อผู้มีความชอบ
ได้รับพระราชทานเครื่องอิสริยาภรณ์ เหรียญจันทรา และ เหรียญ

กจข., การแต่งตั้งขุนนางไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 (กรุงเทพฯ: กรม
ศิลปากร, 2521) หน้า 236.

² อักษรานุกรมภูมิศาสตร์ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 2
(กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สวนทองถิ่น, 2520) หน้า 17.

กจข. ร.5 กท. เล่ม 62 เรื่อง เติม - จำนวนผู้ว่าราชการ เมือง
แต่งตั้งกรมการ เป็นนายทัพนายกองคุมไพร่มาช่วยป้องกันเมืองภูเก็ต, หน้า 300
"...พระอิสริยาไชย ผู้ช่วยราชการ เมืองตะกั่วป่าซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้มาจัด-
การผลประโยชน์แผ่นดินอยู่ ณ ที่กระบี่ ปะกาไส ปากลาว แขวง เมืองนครศรี-
ธรรมราช"

พระอิศราธิไชยไ้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้ว่าราชการเมือง¹ พระอิศราธิไชยเป็นเจ้าเมืองไคเพียงปีเดียว ก็ถูกพวกขุนเท่ากง เมืองกระบี่ฆ่าตายไปในวันอังคาร แรม 14 ค่ำเดือน 2 พ.ศ. 2421 สาเหตุสำคัญที่ทำให้พวกขุนเท่ากงโกรธแค้นพระอิศราธิไชยจนถึงกับยกกำลังเข้าปล้นฆ่านั้น ตามคำสารภาพของพวกอั้งยี่มีอยู่ 2 ประการ ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องทางเศรษฐกิจทั้งสิ้น

ก่อนปี พ.ศ. 2419 เจ้าพระยามนตรีศรีธรมราช (พร้อม ๓ นคร เป็นเจ้าเมืองระหว่างปี พ.ศ. 2410 - 2450) เป็นผู้ดูแลรับผิดชอบจัดเก็บภาษีอากรในแขวงกระบี่ ปะกาไส ปากลาว และจีนเจียเปกอีหรือหลวงประจิมนคร หัวหน้าใหญ่ของพวกอั้งยี่ในอาณาบริเวณนี้ไ้รับการแต่งตั้งจากเจ้าพระยามนตรีศรีธรมราชให้ เป็นเจ้าภาษีรับช่วง จีนเปกอีรับช่วงทำภาษีอากรทุกชนิดในแขวงกระบี่ ปะกาไส ปากลาว มาจนถึงสิ้นปี พ.ศ. 2418 ในปีต่อมา (พ.ศ. 2419) รัฐบาลที่กรุงเทพฯ ไ้แต่งตั้งให้พระอิศราธิไชย ผู้ช่วยราชการเมืองตะกั่วป่า เป็นผู้จัดเก็บภาษีอากรในดินแดนแถบนี้แทนเจ้าพระยามนตรีศรีธรมราช ซึ่งเป็นเจ้าภาษีเดิม การที่ต้องสูญเสียผลประโยชน์ไปเช่นนี้ ทำให้เจ้าพระยามนตรีศรีธรมราชโกรธแค้นมาก²

¹ กจข. ร.5 กท. เล่ม 61 เรื่องที่ 2 จีนผู้ร้ายปล้นฆ่าพระอิศราธิไชยผู้ว่าราชการเมืองกระบี่ถึงแก่กรรม (จ.ศ. 1240)

- ใบบอกพระยามนตรีศรีธรมราชวันอังคารแรม 12 ค่ำเดือน 3 จ.ศ. 1240 ถึงเจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ สมุหพระกลาโหม

กจข. ร.5 พศ. เล่ม 13 เลขที่ 153 พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ 5 ร.ที่ $\frac{388}{40}$ วันพุธแรม 13 ค่ำเดือน 3 จ.ศ. 1240 ถึงเจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์

² กจข. ร.5 กท. เล่ม 61 เรื่องเดิม ใบบอกพระยามนตรีศรีธรมราชวันจันทร์ขึ้น 12 ค่ำเดือน 3 และวันอังคารแรม 12 ค่ำเดือน 3 จ.ศ. 1240 ถึงเจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ สมุหพระกลาโหม

เมื่อพระอิศราธิไชยมาเป็นเจ้าภาษี ไก่ทาทางลค่อ่านาจของจีน เปก-
อึ้ง โดยมอบหมายให้จีน เปกอีเป็นผู้รับช่วง เก็บเฉพาะภาษีเบ็ดเสร็จ จีน เปก-
อีรับทำได้เพียงปีเดียว (พ.ศ. 2419) ก็ถูกเจ้าพระยานครศรีธรรมราชจับไป
คุมขัง (ที่เมืองนครศรีธรรมราช เมื่อปี พ.ศ. 2420) เพราะบังคิกค่างเงินค่า
ภาษีเจ้าพระยานครศรีธรรมราชอยู่ 2,315 เหรียญเศษ ต่อมาพระชลทาทนวิจิ-
ฉัยได้ประกันตัวจีน เปกอีกับ เจ้าพระยานครศรีธรรมราช ขอนี้คสัง เงินที่ค่างออก
ไปอีก 12 เดือน ปรากฏว่า เจ้าพระยานครศรีธรรมราชยอมอนุญาตให้ตามคำขอ
เมื่อได้รับอิสระแล้ว จีน เปกอีก็กลับมาอยู่ที่เมืองกระบี่ ครั้นถึงปลายเดือน 9
พ.ศ. 2421 จีน เปกอีเอาของกำนัลเนื่องในวันสารทมาให้เจ้าพระยานครศรี-
ธรรมราช ก่อนที่จีน เปกอีจะลาถดดับ เจ้าพระยานครศรีธรรมราชได้กล่าวว่
ถ้าจีน เปกอีฆ่าพระอิศราธิไชยตาย ภาษีอากรในแขวงกระบี่ ปะกาไส ปากลาว
ก็จะ เป็นของ เจ้าพระยานครศรีธรรมราชอีก แล้วจีน เปกอีก็จะได้เป็นผู้รับช่วง
ภาษีทุกชนิดในแขวงนี้เหมือนกัน เช่นแต่ก่อน!

จีน เปกอีจึงกลับมาว่าจ้างพวกขุน เท่ากงที่คลอง เจะหลาค แขวง
เมืองกระบี่² ให้ไปฆ่าพระอิศราธิไชย บัง เอิญพวกขุน เท่ากงที่นี้กล่าวถึง โกรธแค้น
พระอิศราธิไชยที่ตั้งภาษีขึ้นใหม่หลายอย่าง เช่น ภาษีคั่ว ภาษีมัน โดยเก็บใน

¹ เรื่องเดียวกัน

² ในตอนนั้น (พ.ศ. 2421) แขวงกระบี่ ปะกาไส ปากลาว ได้รับ
การยกฐานะเป็น เมืองกระบี่แล้ว

อัตรา 12 ชัก 1 ทำให้พวกอั้งยี่ได้รับความเดือดร้อน¹ นอกจากนี้พวกจีนเมือง
ภูเก็ตที่มาจับจางซุกตัว ณ บ้านคลอง เจะหลาด ถูกบีจากเมืองภูเก็ตแล้ว แต่

¹หมายความว่าปลุกไต่ถั่วหรือมัน 12 ผักหรือหัว จะถูกชักเป็นภาษี
1 ผักหรือ 1 หัว พวกชาวจีนที่บ้านคลอง เจะหลาดได้รับผลกระทบจากภาษีนี้
และภาษีมันที่คั่งขึ้นนี้มากกว่าชาวจีนในเขตอื่น ๆ เพราะชาวจีนส่วนใหญ่ที่คั่งเงิน
ฐานอยู่ที่เมืองอาชีพเพาะปลุก และพืชหลักที่ปลูกกันมากคือ ข้าว ถั่ว และมัน แต่
ดูเหมือนว่าผลิตภัณฑ์นี้จะอยู่ในเกณฑ์ค่า

การที่พวกอั้งยี่กล่าวไว้ว่าได้รับความเดือดร้อนจากการเก็บภาษีของพระ-
อิศราธิไชยนั้น เป็นความจริง เพราะในจดหมายที่สมเด็จพระยาบรมมหาศรี-
สุริยวงษ์มีมาถึง เจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับภาษีอากร
ในเมืองภูเก็ต ตะกั่วป่าและพังงานั้นโดยพูดถึงเรื่องนี้ไว้ด้วย

"หัว เมืองฝ่ายตะวันตกนั้น ไคเห็นแลไคยิน ไคฟังผู้กล่าว เรา
(=สมเด็จพระยา...) คิดตรึกตรองเห็นว่า เมืองภูเก็ต ตะกั่วป่า พังงา
3 เมืองนี้เป็นชุกชุม คราวจะจำเรือมีผลประโยชน์ก็มาก คราวจะร่วงโรยก็
เร็ว ควพพื้นเมืองไม่เป็นที่เพาะปลูก เสบียงอาหารทองไขของเมืองอื่นทั้งนั้น
เมื่อเรือมีผลประโยชน์ จีนก็เขามาอยู่มาก เมื่อผลประโยชน์ไคนอย ก็กลับ
ไปเสีย บ้านเมืองจึงไคร่วงโรยลงเร็ว เงินซึ่งขึ้นทองพระคลังนั้นใน 3 เมือง
นี้มากกว่าหัว เมือง เอก โท ตรี จัตุรฯ ซึ่งอยู่ในพระราชอาณาเขต ทองประดับ
ประคองผ่อนปรนให้คี่ อัยาร็บอัยาเร่งหนัก ถ้าเหลือบ้างกว่าแรงไป ก็จะเป็น
เช่นอย่าง เมืองกระบี่ พระอิศราธิไชยผู้ว่าราชการ เมื่อเห็นว่าที่ชุกชุมไม่มี
เป็นแต่ที่เพาะปลูก เร่งเอาผลประโยชน์เร็วนัก ทั้งภาษีอากรขึ้นหลายอย่าง
จึงไคเกิดความถึงฆ่าฟันกันตาย" (จาก กจช. ร.5 พศ. เล่ม 13 เลขที่ 301
จดหมายสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงษ์ วันศุกร์แรม 8 ค่ำเดือน 8
จ.ศ. 1241 ถึง เจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ หน้า 371 - 373)

พระอิศราธิไชยยังคงบังคับให้จ่ายค่าบี้ยี้ อีก พอพวกจีนไม่ยอมจ่าย พระอิศราธิไชยก็จับไปจำตรวนขังตาราง พวกอั้งยี่ที่บ้านคลอง เจะหลาดจึงอาสาแค้นพระอิศราธิไชยมาก ควยเหตุนี้ เมื่อจีน เปกอี หัวหน้าใหญ่ของพวกตนมาว่าจ้างให้ไปฆ่าพระอิศราธิไชย พวกขุนเท่ากงบ้านคลอง เจะหลาดจึงยอมตกลงทันที จีน เปกอี จ่ายเงินให้พวกอั้งยี่ 150 เหยียดู ปืนคาบศิลา 4 กระบอก และคินปิ่นอีก 2 ดิ่ง. เนื่องจากว่าหัวหน้าอั้งยี่ที่คลอง เจะหลาดรวบรวมไพร่พลมาได้เพียง 67 คน จีน เปกอี เห็นว่ามีน้อยไป จึง เขียนจดหมายไปชอกกำลังคนเพิ่มเติมจากหลวงบำรุงจีนประเทศ (จีนตัน เนียวปี) และหลวงสุนทรจีนประชา (จีนตัน ปายวุ่น) หัวหน้าขุนเท่ากง เมือง กูเก็ค หัวหน้าทั้งสอง คอบกกลับมาว่าจะส่งมาให้ 108 คน อั้งยี่เหล่านี้ได้ทยอยเดินทางมาอยู่ที่คลอง เจะหลาด จนครบจำนวนที่ระบุไว้ (ลอบเดินทางมาคราวละ 9 - 10 คน) เมื่อรวมกับไพร่พลที่มีอยู่เดิม (67 คน) พวกขุนเท่ากงจึงมีกองกำลังทั้งหมด 175 คน¹

อั้งยี่พวกนี้ได้ประชุมวางแผนกันอยู่หลายเดือน ท้ายที่สุดตกลงกันได้ว่าจะออกปฏิบัติการในเวลาตีสองกว่า ๆ ของคืนวันตรุษจีน ซึ่งตรงกับวันอังคาร แรม 14 ค่ำ เดือน 2 พ.ศ. 2421 โดยจะแบ่งกำลังคนที่มีอยู่ออกเป็น 4 กอง กองที่หนึ่งให้ลาดตระเวนรักษาการอยู่ตรงสะพานที่จะไปตลาด กองที่สองรักษาการตรงบริเวณสี่แยกหน้าบ้านพระอิศราธิไชย กองที่สามลาดตระเวนคูล้อมอยู่ทางข้างหลังบ้าน กองกำลังทั้งสามนี้จะมีไพร่พลกองละประมาณ 40 กว่าคน ส่วนกองสุดท้ายมีหน้าที่บุกเข้าปล้นบ้านและฆ่าพระอิศราธิไชย กองปล้นนี้จะมีกำลังทั้งหมด 50 คน ครั้นถึงเวลานัด พวกอั้งยี่ได้แยกย้ายกันออกห่างตามหน้าที่ของแต่ละฝ่าย และสามารถปฏิบัติงานตามแผนที่ใ้วางไว้ทุกประการ หลังจากฆ่าพระอิศราธิไชยแล้ว พวกอั้งยี่ได้หนีกลับมาอยู่ที่คลอง เจะหลาด

¹ กจช. ร.5 กท. เล่ม 61. เรื่อง คิม ไบฮอกพระยามนตรีสุริยวงษ์วันอังคารแรม 12 ค่ำ เดือน 3 จ. ศ. 1240

แต่แล้ว เกิดความกลัวขึ้นมา จึงพากันอพยพครอบครัวหลบหนีไปอยู่ที่อื่น¹

ในวันรุ่งขึ้น (วันพุธแรม 15 ค่ำเดือน 2) กรมการเมืองกระบี่ได้ออกลาดตระเวนจับพวกอั้งยี่บูราย หลังจากสืบจับอยู่ 2-3 วัน ก็จับมาได้ 47 คน² ต่อมาได้อีกเพิ่มอีก 2 คนคือ จีน เปกอีและจีน เหลง แซ่จิว หรือขุนชำนาญ จึงมีอั้งยี่ที่ถูกคุมขังไว้ทั้งสิ้น 49 คน ทางคานพระยามนตรีสุริยวงษ์ (ชื่น บุญนาค) ขาหลวงใหญ่ประจำหัวเมืองฝ่ายทะเลตะวันตก ซึ่งในขณะนั้นประจำการอยู่ที่เมืองตรัง³ เมื่อได้รับโบบอกแจ้ง เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจากนายเลื่อนบุตรพระอิศราธิไชยในวันอาทิตย์ขึ้น 4 ค่ำเดือน 3 แล้ว ก็รีบมีคำสั่งถึงเมืองต่าง ๆ ที่มีเขตแดนติดกับเมืองกระบี่⁴ ให้คอยสอดส่องดูแลชาวจีนในเมืองของตนอย่าให้ก่อการร้ายแรงขึ้น และให้รักษาคำทางอย่างกวดขันด้วย เพื่อป้องกันไม่ให้พวกอั้งยี่เมืองกระบี่นี้เล็ดรอดผ่านไปไต่ ส่วนคำสั่งที่มีมาถึงพระยาเสนาสุจริต เจ้าเมืองตะกั่วป่า นั้น ได้สั่งให้ส่งไพร่พลพร้อมด้วยเครื่องศาสตราอาวุธมาช่วยนายเลื่อนดูแลรักษาบ้านเมืองโดยเร็ว จากนั้นได้มีคำสั่งให้นายบัวและขุนสัสดี กรมการ เมืองตรังคุมไพร่พล 50 คน เดินทางล่วงหน้ามาช่วยราช-

¹ เรื่องเดียวกัน

² ความจริงจับมาได้ทั้งหมด 53 คน แยกเป็นจีนอั้งยี่ชาย 47 คน หญิงจีน 1 คน บุตรชายเล็ก ๆ ของพวกอั้งยี่ 5 คน จับได้ตอนที่พวกอั้งยี่พาครอบครัวอพยพจากคลอง เจะหลาคจะหนีไปอยู่ที่อื่น กรมการไต่หน้าตัวมาคุมขังไว้เฉพาะอั้งยี่ชาย 47 คน นอกนั้นได้ปล่อยตัวไปหมด

³ ในปี พ.ศ. 2421 พระยามนตรีสุริยวงษ์ (ชื่น บุญนาค) ขาหลวงเมืองภูเก็ตได้รับการแต่งตั้งให้เป็นขาหลวงใหญ่ประจำหัวเมืองฝ่ายทะเลตะวันตก และมีตำแหน่งว่าราชการอยู่ที่เมืองตรัง

⁴ ไต่แก่ เมืองพังงา เมืองตะกั่วทุ่ง และเมืองนครศรีธรรมราช

การที่เมืองกระปี่ก่อน ส่วนพระยามนตรีสุริยวงษ์จะพาทหาร เรือตามมาที่หลัง¹

พระยาราชวังสัน ข้าหลวง เมืองภูเก็ตส่ง เรือ "พิพิธมณฑล" พร้อม
 ทหารจำนวนหนึ่งมารับพระยามนตรีสุริยวงษ์ที่เมืองตรังในวันเสาร์ขึ้น 10
 เดือน 3² หลังจากนั้นอีกสองวันท่านข้าหลวงใหญ่ก็ออกเดินทางตรงมาเมืองกระ-
 ปี่ เมื่อมาถึงแล้ว พระยามนตรีสุริยวงษ์ได้สั่งให้กรมการนำตัวอั้งยี่ 49 คนที่ถูก
 จับได้ มาสอบสวนที่ศาลาเหตุที่คุมกำลัง เขาปล้นฆ่าพระอิศราธิไชย พวกอั้งยี่
 ได้สารภาพถึงสาเหตุ 2 ประการซึ่งได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น และยังได้ให้การ
 พาดพิงไปถึง เจ้าพระยามนตรีสุริยวงษ์ และพวกขุนเท่ากงอื่น ๆ อีก 120 กว่า
 คน เมื่อสอบสวนเสร็จ พระยามนตรีสุริยวงษ์ได้เขียนจดหมายรายงานเรื่องทั้ง
 หมกให้รัฐบาลที่กรุงเทพฯ ทราบ และขอคำสั่ง เกี่ยวกับ เจ้าพระยามนตรีสุริย-
 วงษ์ สำหรับผู้ต้องหาคนอื่น ๆ นั้น พระยามนตรีสุริยวงษ์ได้สั่งให้เจ้าหน้าที่ออก
 ลาดตระเวนสืบจับมาให้หมก แต่ปรากฏว่าเจ้าหน้าที่จับกุมมาได้เพียง 32 คนเท่า
 นั้น ส่วนที่เหลืออีก 90 กว่าคนได้หลบหนีไปจนหมดสิ้น ทางการจึงจับผู้ต้องหา
 ได้รวมทั้งหมกเพียง 81 คน³ (49+32)

¹ กจช. ร.5 กท. เล่ม 61 เรื่อง เกิม -จดหมายนายเลื่อน บุตรพระ
 อิศราธิไชย วันศุกร์ขึ้น 9 ค่ำเดือน 3 จ.ศ. 1240 ถึงพระยามนตรีสุริยวงษ์
 ข้าหลวงใหญ่

² ขณะนั้นเรือรบที่รัฐบาลส่งออกมาลาดตระเวนคุแลหัว เมืองชายทะเล
 ฝ่ายตะวันตกกำลังประจำการอยู่ที่เมืองภูเก็ต เมื่อพระยามนตรีสุริยวงษ์ได้รับ
 โบบอกแจ้ง เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจากนายเลื่อน บุตรพระอิศราธิไชยแล้ว ได้มีคำ-
 สั่งให้พระยาราชวังสัน ข้าหลวง เมืองภูเก็ตส่ง เรือรบมาที่เมืองตรังโดยเร็ว

³ กจช. ร.5 กท. เล่ม 61 เรื่อง เกิม -โบบอกพระยามนตรีสุริย-
 วงษ์วันจันทร์ขึ้น 12 ค่ำเดือน 3 และวันอังคารแรม 12 ค่ำเดือน 3 จ.ศ.

ฝ่ายรัฐบาลที่กรุงเทพฯ เมื่อได้รับใบบอกแจ้งรายละเอียดการปล้นฆ่า
พระอิสริยยศจากพระยามนตรีสุริยวงษ์แล้ว ได้มีคำสั่งให้ท่านข้าหลวงใหญ่
คนหาความรู้ เจ้าพระยามนตรีสุริยวงษ์และเงิน เปกอีมีเจตหมายคิกค่อไปมา เกี่ยว
กับการปล้นฆ่าพระอิสริยยศหรือไม่ว่า หากพบว่ามีกรวางแผนร่วมกัน และมี
พยานหลักฐานพรวดมุด ก็ให้พระยามนตรีสุริยวงษ์จับกุม เจ้าพระยามนตรีสุริยวงษ์
ราชมาคุมซึ่งใดเลย แต่ถาตรวจสอบแล้ว ไม่พบหลักฐานใด ๆ ก็ให้คักปัญหา
นี้ทิ้งไป ไม่ตองนำมาพิจารณาว่ากล่าวอีก

... ถาคริตรองพิจารณาใดหนึ่งสี่ดวงตราที่มีไปมา เป็นสำคัญ ความจริงหรือ
เหตุอื่น ๆ ประกอบมั่นคง เป็นความจริงแน่แล้ว ให้พระยามนตรีสุริยวงษ์ปริ
วิเคาณูชิตข้าหลวง เกาะ เจ้าพระยามนตรีสุริยวงษ์ลงไว้ในเรื่องบ อย่า
รอฟังทองตราบังคับมา เลย

ถาพิจารณาสืบสวนไม่ใดหนึ่งสี่ดวงตราเป็นสำคัญ หรือเหตุอื่น ๆ
ประกอบมั่นคง... เมื่อเห็นการ เลื่อนลอยไม่มั่นคงแล้ว อย่าพูดอย่าว่าขึ้น
ให้เป็นที่ระแวงในทางราชการ¹

ส่วนผู้ต้องหาคนอื่น ๆ นั้น ให้พระยามนตรีสุริยวงษ์ร่วมมือกับกรมการ เมืองกระบี่
ช่วยกันพิจารณาคำให้การและพยานหลักฐานทั้งหมดที่มีอยู่ แล้วปรึกษา เปรียบเทียบ
คักสินลงโทษให้เสร็จ เรียบร้อย ผู้ต้องหาคนใดได้รับโทษประหารชีวิต ก็ให้จับ
การลงโทษที่เมืองกระบี่เลย ส่วนพวกที่รับโทษจำคุก ให้ส่งตัวมาคุมซึ่งไว้ที่
กรุงเทพฯ²

พระยามนตรีสุริยวงษ์ได้ปฏิบัติงานตามคำสั่งของ รัฐบาลทุกประการ

¹ กจช. ร.5 กท. เล่ม 61 เรื่อง เคิม - จกหมายเจ้าพระยาสุรวงษ์-
ไวยวัฒน์ สมุหพระกลาโหม วันพฤทศศัขึ้น 7 ค่ำเดือน 4 จ.ศ. 1240 ถึง
พระยามนตรีสุริยวงษ์

² กจช. ร.5 กท. เล่ม 61 เรื่อง เคิม - สารตราเจ้าพระยาสุรวงษ์-
ไวยวัฒน์ สมุหพระกลาโหม วันพฤทศศัขึ้น 7 ค่ำเดือน 4 จ.ศ. 1240 ถึง
พระยามนตรีสุริยวงษ์และพระยาราชวังสัน

แต่มีใคพบหลักฐานใดที่บ่งบอกว่า เจ้าพระยามนตรีศรีวิกรมราช เป็นผู้บงการให้จีน เปกอีฆ่าพระอิศราธิไชย ที่กันขานหลวงใหญ่จึงมีใคนำปัญหาขึ้นมาพิจารณาอีก จาก นั้นพระยามนตรีศรีวิกรมราชและบรรดากรมการใคช่วยกันสอบสวนพวกขุน เท่ากลงต่อไป แต่แลการพิจารณาคดีก็ตองหยุดชะงักลง เพราะเกิดปัญหา เรื่องจีน เปกอี หลวง ประจิมนครหรือจีน เปกอีนี้เป็นชาวจีนที่เกิดในเกาะปีนัง ไคตั้งหลักแหล่งอยู่ที่นี้ ก่อน ค่อมมาใคอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐาน ทำมาค้าขาย รับทำภาษีอากรในแขวง กะมี ปะกาไส ปากลาว (หรือ เมืองกระมี) และใคอยู่นานถึง 20 ปีเศษ ขณะ ที่จีน เปกอีตั้งหลักแหล่งอยู่ใน เมืองกระมีนั้น บุตรบางคนยังคงอาศัยอยู่ ณ บ้านที่ เกาะปีนัง เมื่อทางฝ่ายไทยค่านินคคีกับจีน เปกอี (อายุ 56 ปี) ในฐานะผู้ว่า จางใคพวกขุน เท่ากลงฆ่าพระอิศราธิไชย บุตรชายของจีน เปกอีใคไปร้องทุกข์ขอ ความคุ้มครองจากผู้ว่าการ เมืองปีนัง เจ้าหน้าใคอังกฤษจึง เข้าแทรกแซงการ พิจารณาคดี ขอนำตัวจีน เปกอีไปขึ้นศาลที่สิงคโปร์ โดยอ้างว่าจีน เปกอีเกิดที่ เกาะปีนัง จึง เป็นคนในบังคับอังกฤษ ทางฝ่ายไทยใคใคกลับใจว่า แม้จีน เปก อีจะ เกิดในเกาะปีนังก็จริง แต่ใคเขามารับราชการทำภาษีอากรอยู่กับรัฐบาลไทย เป็นเวลานานถึง 20 กว่าปีแล้ว อีกทั้งยังใครับพระราชทานบรรดาศักคีเป็น "หลวงประจิมนคร" จีน เปกอีจึง เป็นคนในบังคับไทย ทั้งสองฝ่าย (อังกฤษและ ไทย) ไคพิจารณาใคแย้งปัญหานี้อยู่เป็น เวลานานเกือบปี (พ.ศ. 2422) ท้าย ที่สุดฝ่ายไทยก็ตองยอมอนุญาตใคจีน เปกอีไปขึ้นศาลที่สิงคโปร์ในเดือน 6 พ.ศ. 2423¹ ส่วนพวกขุน เท่ากลงที่เหลืออีก 74 คนนั้น (ความจริงตองมีอยู่ 80 คน แต่ใคตายไปในระหว่างการคุมขัง 6 คน) ไคถูกส่งตัวมาพิจารณาลงโทษที่กรุง- เทพฯ หลังจากใคพิจารณาคำฟ้อง คำใคการ และพยานหลักฐานต่าง ๆ แล้ว คณะลูกขุนใคตัดสินใคลงโทษพวกอั้ง ยี่คั้งต่อไปนี้

1. เมียน 90 ที่แลวนำตัวไปประหารชีวิต 35 คน (เป็นพวกอั้งยี่

¹ กชช. ร.5 กห. เล่ม 61 เรื่อง เติม -สรุปจากเอกสารทั้งหมดที่ เกี่ยววกับปัญหา เรื่องจีน เปกอี

ที่ลงมือปล้นฆ่าพระอิศราธิไชย)

2. เขียน 60 ที่แล้วจำคุกตลอดชีวิต 35 คน (เป็นพวกอังกฤษที่คอยสกัดทางอยู่หนาบาน หลังบาน และตรงสะพานที่จะไปตลาด)

3. เขียน 30 ที่แล้วปล่อยตัวไป 4 คน (เป็นพวกที่สมรู้ร่วมคิดแต่ไม่ได้ลงมือก่อการใด ๆ)

การพิจารณาไต่สวนคดีปล้นฆ่าพระอิศราธิไชยเสร็จสิ้นลง หลังจากที่ต้องหยุดชะงักไปเป็นเวลานาน เพราะปัญหาเรื่องจีน เบกอี ประเด็นที่น่าสนใจมีอยู่ว่า เจ้าพระยามนตรีศรีวิกรมราชมีส่วนรู้เห็นเหตุการณ์ครั้งนี้หรือไม่ หากพิจารณาจากหลักฐานแวดล้อมรอบข้างแล้ว กล่าวได้ว่าน่าจะมีส่วนร่วมอยู่มาก เพราะจีน เบกอีและ เจ้าพระยามนตรีศรีวิกรมราชต่างต้องสูญเสียผลประโยชน์ไปไม่น้อย เมื่อพระอิศราธิไชยมา เป็นเจ้าภาษีในแขวงกะเปี ประกาไส ปากลาว การตายของ พระอิศราธิไชยอาจทำให้ทั้งสอง ได้รับความเสียหายกลับคืนมา เหมือนเดิม อีกประการหนึ่ง พวกจำเลยขุน เจ้ากง แหมบทุกคนต่างให้การชี้ชัดทอดพาดพิงไปถึง เจ้าพระยามนตรีศรีวิกรมราช หากจะกล่าวว่าการ เหล่านี้ตรงกันโดยบังเอิญ หรือพวกอังกฤษ ใค้คิดหมายกันล่วงหน้าแล้วที่จะให้การ เช่นนี้ ก็ดูเหมือนว่าจะเป็นสิ่ง เหลือเชื่อจนเกินไป แต่การที่ไม่มีพยานหลักฐานใด ๆ เหลืออยู่นั้น อาจเป็นเพราะ เจ้าพระยามนตรีศรีวิกรมราชฉลาดพอที่จะไม่ทิ้ง เอกสารใดไว้ผูกมัดตนเอง เมื่อไม่มีพยานหลักฐาน ทางการก็จำต้องปล่อยให้ เรื่องนี้เงียบไป

1 กจช. ร.5 พศ. เล่ม 13 เลขที่ 172 - ขอกราบชื่อจีนผู้ร้าย

กจช. ร.5 กท. เล่ม 61 เรื่อง เติม - ใบบอกพระยามนตรีศรีวิกรมราช
วันอังคารขึ้น 3 ค่ำ เดือน 10 จ.ศ. 1241 ถึงสมุหพระกลาโหม

กจช. ร.5 กท. เล่ม 61 เรื่อง เติม - คำปรึกษาของโทษของสุกขุน

การปล้นฆ่าพระอิศราธิไชยของพวกขุนเท่ากง เมืองกระบี่ในปลายปี พ.ศ. 2421 นี้ แม้จะเป็นเหตุการณ์ที่ไม่รุนแรงและไม่ก่อความเดือดร้อนต่อสังคมส่วนรวมมาก เท่ากับกรจลาจลของพวกอั้งยี่ในปีก่อน ๆ แต่ก็ เป็นพฤติการณ์ที่ทาทายต่อกฎหมายบ้านเมืองมาก การที่อั้งยี่ภาคใต้ก่อการร้ายแรงติดต่อกันหลายครั้งในเวลาไม่กี่ปี ยังผลให้รัฐบาลเริ่มเปลี่ยนแนวทางการลงโทษ จากลักษณะที่ค่อนข้างจะผ่อนปรนมา เป็นการลงโทษอย่างหนัก พวกขุนเท่ากงเมืองกระบี่จึงได้รับโทษมากกว่าพวกอั้งยี่ที่ก่อการวิวาทหรือการจลาจลในครั้งก่อน ๆ หลายเท่าตัว หลังจากเหตุการณ์ครั้งนี้ผ่านไปโดยประมาณ 3 ปี อั้งยี่ภาคใต้ก็ก่อการร้ายแรงขึ้นอีก คราวนี้พวกยี่หินและโฮเซง เมืองตะกั่วป่าได้ยกสมัครพรรคพวก เขาคู้กันที่กลางตลาดในปลายปี พ.ศ. 2424

ฉ. การวิวาทของอั้งยี่เมืองตะกั่วป่าในปลายปี พ.ศ. 2424

ตะกั่วป่า เป็นอีกเมืองหนึ่งในเขตชายฝั่งทะเลตะวันตกที่มีชาวจีนตั้งหลักแหล่งอยู่กันมาก ชาวจีนเหล่านี้กลุ่มหนึ่งได้ร่วมมือกันตั้งสมาคมยี่หินขึ้น ส่วนอีกพวกหนึ่งได้รวมกลุ่มกันเป็นสมาคมขุนเท่ากง ต่อมาพวกยี่หินได้ทะเลาะวิวาทกันเอง สมาชิกพวกหนึ่งจึงแยกตัวออกมาตั้งสมาคมขึ้นใหม่ในปี พ.ศ. 2424 ชื่อว่า "สมาคมโฮเซง"¹ นับแต่นั้นเป็นต้นมาพวกยี่หินและโฮเซงก็แก่งแย่งชิงคู้กันมาตลอด ท้ายที่สุดพวกยี่หินโดยสมัครพรรคพวกประมาณ 200 คน เขาคู้พวกโฮเซงซึ่งมีกำลังเพียง 40 - 50 คนที่กลางตลาดในเมืองตะกั่วป่า เมื่อวันพฤหัสบดีขึ้น 13 ค่ำเดือน 4 พ.ศ. 2424 ผลปรากฏว่าพวกโฮเซงเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ จึงหนีกลับไปที่เหมืองของคน พวกยี่หินได้ติดตามมา และฆ่าพวกโฮเซง

¹ กจช. ร.5 ม.2.12ก/18 ใบบอกหัว เมืองฝั่งทะเลตะวันตก. - คำตัดสินคดีระหว่างจีนยี่หินและจีนโฮเซง วันศุกร์แรม 11 ค่ำเดือน 1 จ.ศ.

คาบไป 8 คน จากนั้นได้เอาไฟเผาบ้านเรือนและที่ทำการเหมืองของพวกโฮ-
เซงไป 22 หลัง¹

ทางคานพระวิชิทภักดิ์ศรีสุรสงคราม ปลัดเมืองซึ่งในขณะนั้น เป็นผู้
รักษาราชการเมืองตะกั่วป่า เมื่อได้ข่าวว่าพวกยี่หิ้นและโฮเซงยกพวกตีกัน
ก็รีบเกณฑ์ไพร่พลออกมาระงับเหตุการณ์จนสงบเรียบร้อย และรายงานเรื่องที่
เกิดขึ้นให้รัฐบาลที่กรุงเพทฯ ทราบ หลังจากเกิดเหตุแล้ว พวกโฮเซงได้ยื่น
คำร้องต่อพระวิชิทภักดิ์ศรีสุรสงคราม ฟ้องกล่าวหาพวกยี่หิ้นซึ่งเป็นผู้ก่อเรื่อง
ขึ้นก่อนมากมายหลายข้อ ขณะที่คดียังอยู่ในระหว่างการพิจารณานั้น หัวหน้า
พวกโฮเซงเกิดความไม่พอใจขึ้นมา จึงหนีไปอยู่ที่เกาะปีนัง เมื่อพันเอกแอน-
สัน ผู้ว่าการเมืองปีนังทราบข่าว ได้สั่งให้หัวหน้าสมาคมยี่หิ้นและโฮเซงบน
เกาะนี้เดินทางมาช่วยไกล่เกลี่ยความวิวาท แต่ปรากฏว่าทั้งสองฝ่ายต่างก็ไม่
สามารถว่ากล่าวให้พวกยี่หิ้นและโฮเซง เมืองตะกั่วป่าคืนดีกันได้ ทางคานพระ
วิชิทภักดิ์ศรีสุรสงคราม เมื่อเห็นว่าเหตุการณ์ไต่สวนปลายออกมาจนถึงขั้นที่ว่า
หัวหน้าอั้งยี่บนเกาะปีนังได้เขามายุ่งเกี่ยววุ่นวายควยแล้ว ก็เกิดความตกใจ
จึงรีบมีใบบอกขอให้รัฐบาลที่กรุงเพทฯ ส่งข้าหลวงมาช่วยพิจารณาตัดสินคดี
ทางการจึงมีคำสั่งให้พระอนุรักษโยธา ผู้รักษาการแทนข้าหลวงใหญ่ฝ่ายหัว
เมืองทะเลตะวันออกซึ่งในขณะนั้นประจำอยู่ที่เมืองภูเก็ต² เดินทางมาไกล่เกลี่ย

¹ เรื่องเดียวกัน และกจช. ร.5 กท. เล่ม 34 เลขที่ 51 จ.ศ.
1243 คอบเมืองตะกั่วป่าว่าควยให้พระอนุรักษโยธา หลวงสรเสณี ข้าหลวง
ชำระคดีความพวกยี่หิ้น - ยี่หิ้นโฮเซง วิวาทกัน ณ เมืองตะกั่วป่า

² ในขณะนั้น ผู้ที่เป็นข้าหลวงใหญ่คือ พระยามนตรีสุริยวงษ์ (ชื่น
บุญนาค) แต่ท่านข้าหลวงใหญ่ได้ขึ้นมาปฏิบัติราชการที่กรุงเพทฯ ชั่วคราว
ทางการจึงมอบหมายให้พระอนุรักษโยธา ข้าหลวงเมืองภูเก็ต เป็นผู้ดูแลรักษา
การแทน

คัดลอกความวิวาหน^๑

เมื่อมาถึงแล้ว พระอนุรักษโยธา พระวิชิทภักดีศรีสุรสงคราม และบรรดากรรมการไคช่วยกันพิจารณาคำฟ้องร้องของพวกโฮ เซง ซึ่งมีทั้งหมด 59 ฉบับ จากนั้นไคออกตรวจสถานที่เกิดเหตุ สืบค้นหาหลักฐาน สอบสวน พยานโจทก์และพยานจำเลย หลังจากทีพิจารณาไคส่วนอยู่นานประมาณ 6 เดือน (จากปลายเดือน 7 - ปลายเดือน 1 พ.ศ. 2425) คณะกรรมการก็สามารถสรุปสำนวนคดีคดีไคในวันศุกร์แรม 11 ค่ำเดือน 1 พ.ศ. 2425 ความคำตัดสินนี้พวกยี่หินซึ่ง เป็นผู้ก่อ เรื่องนี้ขึ้นก่อน ต้องชดใช้เงินให้แก่พวกโฮ เซง 2 จำนวน รวมทั้งหมดเป็นเงิน 20,268 เหรียญ 80 เซนต์ จำนวน แรก 20,000 เหรียญเป็นค่าชดใช้ทรัพย์สินของ บ้านเรือนและที่ทำการเหมือง ของพวกโฮ เซงที่สูญเสียบไปเพราะพวกยี่หินทุบทำลายหรือเอาไฟเผา อีกจำนวน หนึ่ง 268 เหรียญ 80 เซนต์เป็นค่าช่วยเหลืองานศพพวกโฮ เซงที่ถูกฆ่าตายไป 8 คน^๒ ส่วนพวกจำเลยยี่หินที่เป็นหัวใจกบฏแหย่ให้เกิดการวิวาหน^๑ ให้จำครวน ชังการวางไวก่อน พระอนุรักษโยธาจะส่งคำฟ้อง คำให้การ และพยานหลักฐานต่าง ๆ เกี่ยวกับจำเลยพวกนี้มาให้คณะลูกขุนที่กรุง เทพฯ วางบทลงโทษ

กจช. ร.5 กท. เล่ม 34 เลขที่ 31 จ.ศ. 1244 ถึงพระอนุรักษโยธาฯ ขาดลงว่าควยให้เรียกทัณฑ์บนจีนยี่หิน - จีนโฮ เซง ฝ่ายละ 2 ฉบับ ส่ง เขามากรุง เทพฯ ฝ่ายละฉบับ ไว้สำหรับ เมืองฝ่ายละฉบับ

เล่ม 34 เลขที่ 51 จ.ศ. 1244 คอบ เมืองตะกั่วป่าว่าควยให้พระอนุรักษโยธา หลวงจรเสนี ขาดลงชำระคดีความพวกจีนยี่หิน - จีนโฮ เซง วิวาหน^๑ ณ เมืองตะกั่วป่า

^๒ "เงินค่าเมียเผาผี ปลุกตัวจีนพวกโฮ เซงที่ตายคนละ 14 คำลึง 8 คน เป็นเงิน 5 ชั่ง 12 คำลึง (= 448 บาท) คิดเป็นเงินเหรียญ 268 เหรียญ 80 เซนต์" (จากคำตัดสินคดีระหว่างจีนยี่หินและจีนโฮ เซง วันศุกร์แรม 11 ค่ำ เดือน 1 จ.ศ. 1244)

เมื่อทางการกำหนดโทษมาอย่างไร ก็จะมีรับจัดการทันที (ต่อมาคณะลูกขุนได้
ตัดสินให้ลงโทษจำคุกคนละ 5 ปี)

พวกยี่หิ้นและโฮ เซงต่างยอมรับค่าตัดสินนี้ เนื่องจากพวกยี่หิ้นยังมีเงิน
ไม่ครบ จึงขอจ่ายเพียง 10,268 เหรียญ 80 เซนตก่อน ที่เหลืออีก 10,000
เหรียญ จะนำมาคืนให้ภายใน 1 ปี ปรากฏว่า พวกโฮ เซงยินยอมให้พวกยี่หิ้น
นำเงินออกไปตามที่ขอมา คือความระหว่างอั้งยี่ทั้ง 2 กลุ่มก็ยุติลง ต่อมาพระ
อนุรักษโยธาได้เรียกเจ้าหน้าที่ระดับหัวหน้าของสมาคมยี่หิ้น 12 คน โฮ เซงอีก
12 คน รวม 24 คน มาทำสัญญาทัณฑ์บน 15 ข้อกับทางการในนามของพวกอั้งยี่
ทั้งปวง เมื่อ ๗ วันพุธขึ้น 2 ค่ำ เดือน 2 พ.ศ. 2425 (5 วันหลังจากตัดสินคดี
แล้ว) สำระสำคัญของสัญญามีอยู่ว่า หัวหน้าสมาคมทั้งสองจะต้องควบคุมดูแล
สมัครพรรคพวกของตนให้ดี ไม่ให้วิวาทสู้รบกันอีก แต่ละฝ่ายจะตั้งใจทำมาหา
กิน ชุกหาแร่คืออยู่เฉพาะในเขตของตน ไม่ล่วงล้ำเขตแดนของอีกฝ่ายหนึ่ง
นอกจากนี้ พวกยี่หิ้นและโฮ เซงจะไม่รับพวกคนไทย คนแขกเข้ามาเป็นสมาชิก

1 กจข. ร.5 ม.2.12ก/18 ใบบอกหัว เมืองฝั่งทะเลตะวันตก.

-ค่าตัดสินคดีระหว่างจีนยี่หิ้นและจีนโฮ เซง วันศุกร์แรม 11 ค่ำ เดือน 1

จ.ศ. 1244

สัญญาทัณฑ์บนของพวกโฮ เซงวันพุธขึ้น 2 ค่ำ เดือน 2 จ.ศ. 1244

ใบบอกพระอนุรักษโยธาวันพุธขึ้น 6 ค่ำ เดือน 4 จ.ศ. 1244

กจข. ร.5 กห. เล่ม 38 เลขที่ 47 จ.ศ. 1245 ตอบพระอนุรักษ
โยธาชาหลวง กรมการ 3 เมืองว่าควยชำระพวกจีนยี่หิ้น -จีนโฮ เซงให้บังคับ
ตามคำปรึกษา

เล่ม 38 เลขที่ 48 จ.ศ. 1245 ตอบพระอนุรักษโยธาชาหลวง
กรมการ 3 เมืองให้ส่งมูลงมือ ข่าพื้นพวกโฮ เซง 4 คน เขามาจำคุก ณ กรุง เทพ

ของสมาคมโดยเด็กชาติ หากพวกอั้งยี่ละเมิดสัญญา ไม่ปฏิบัติตามทัณฑ์บนที่ได้ให้ไว้ พวกหัวหน้าก็จะขอรับโทษแทนตามกฎหมายแผ่นดินทุกประการ หลังจากที่ทำสัญญาทัณฑ์บนกับพวกอั้งยี่เรียบร้อยแล้ว พระอนุรักษโยธา ก็เดินทางกลับ เมืองกุเกีต²

แม้ว่าคดีวิวาทระหว่างพวกยี่หิ้นและโฮเซง จะได้รับการตัดสินเสร็จเรียบร้อยแล้วตั้งแต่ปลาย พ.ศ. 2425 แต่ปัญหาเรื่องเงินค่าเสียหายที่ค้างไว้อีก 10,000 เหรียญได้ยืดยาวไปอีกหลายปี เพราะเมื่อครบกำหนด 12 เดือนแล้ว (เดือน 2 พ.ศ. 2426) พวกโฮเซงได้ไปทวงเงินจากพวกยี่หิ้น แต่พวกยี่หิ้นไม่ยอมจ่ายให้ โดยปฏิเสธไปว่ายังไม่มี พวกโฮเซงจึงไปร้องทุกข์ต่อพระวิชิตภักดีศรีสุรสงคราม ซึ่งเป็นกรรมการผู้หนึ่ง ที่ร่วมไกล่เกลี่ยตัดสินความวิวาทนี้ ปรากฏว่าพระวิชิตภักดีศรีสุรสงครามไม่สนใจคำร้องเรียนนี้แต่อย่างใด พวกโฮเซงได้ทวงเงิน 10,000 เหรียญอยู่ถึง 2-3 ปี แต่ก็ไม่ได้เงิน จึงตัดสินใจไปขอให้หัวหน้าสมาคมโฮเซงที่บึงช่วยร้องเรียนต่อ เสนาบดีว่าการต่างประเทศของไทยในปี พ.ศ. 2429 เมื่อรัฐบาลที่กรุงเทพฯ ทราบข่าว ได้

¹ ที่เมืองตะกั่วป่านี้ พวกขุนนางบางกลุ่มและราษฎรไทย แยกจำนวนหลายร้อยคนได้ออบสมัคกร เขา เป็นสมาชิกของสมาคมอั้งยี่ เมื่อพระอนุรักษโยธามาตัดสินความวิวาทระหว่างจีนยี่หิ้นและจีนโฮเซงได้ทราบเรื่อง เขา จึงออกคำสั่งให้คนเหล่านี้มามอบตัวสารภาพรับผิดชอบต่อทางการ ปรากฏว่ามีผู้มามอบตัวทั้งสิ้น 326 คน ต่อมาพระอนุรักษโยธาได้ออกหมายประกาศห้ามไม่ให้พวกคนไทย คนแขกไปสมัคกร เขา เป็นสมาชิกของสมาคมอั้งยี่อีก หากผู้ใดฝ่าฝืนจะลงโทษอย่างหนัก ในขณะที่เดียวกัน ก็ได้ให้พวกอั้งยี่ทำสัญญาทัณฑ์บนว่าจะไม่รับพวกคนไทย คนแขก เขา เป็นสมาชิกของสมาคมโดยเด็กชาติ

² จช. ร.5 ม.2.12ก/18 - สัญญาทัณฑ์บนของพวกยี่หิ้น - โฮเซง วันพุธขึ้น 2 ค่ำเดือน 2 จ.ศ. 1244

ใบบอกพระอนุรักษโยธา วันพุธขึ้น 6 ค่ำเดือน 4 จ.ศ. 1244

สั่งให้พระอนุรักษโยธา ข่าหลวง เมืองภูเก็จจัดการให้พวกยี่หีนจ่าย เงินคืนให้แก่พวกโฮ เซงควย เพื่อมิให้เรื่องราวยี่หีนเยื่อต่อไป ในที่สุดคดีวิวาทระหว่างจีนยี่หีนและจีนโฮ เซงก็ยุติลงในปี พ.ศ. 2429¹

เมื่อพิจารณา เหตุการณ์ทั้งหมดที่เกิดขึ้นในระยะนี้ กล่าวได้ว่าในช่วง พ.ศ. 2410 - 2453 อังปี้ภาคใต้มีบทบาทและกรเคลื่อนไหวอย่างมาก บทบาทเหล่านี้มีทั้งการทะเลาะวิวาทสู้รบกันเอง เพื่อแย่งชิงผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจหรือ เพื่อปกป้อง เพื่อนร่วมกลุ่ม การต่อต้านการเอาโรคเอาเปรียบของนายจ้าง และการกบฏซึ่มเหงของขุนนางท้องถิ่น จะเห็นได้ว่า บทบาทที่กล่าวมานี้ มิได้แตกต่างจากบทบาทของพวกอั้งยี่ใน เขตหัว เมืองชายทะเลตะวันออก ลุ่มแม่น้ำท่าจีนและแม่น้ำแม่กลอง เท่าใดนัก ส่วนในด้านการประกอบอาชีพทุจริตผิดกฎหมายนั้น อังปี้ภาคใต้ก็กระทำอยู่บ้าง เหมือนกันแต่ไม่มากนัก² จากหลักฐานของทางการ อังปี้ภาคใต้ในช่วง พ.ศ. 2410 - 2453 ส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพเป็นกรรมกรเหมืองคิงก และสมาคมลับที่กรรมกรพวกนี้ร่วมมือกันก่อตั้งขึ้น มีขนาดใหญ่และมีความเข้มแข็งอย่างมาก จึงมีอำนาจและอิทธิพลมากมาย จนกระทั่งพวกนายเหมืองเองต้องสมัคร เขา เป็นสมาชิกควย เพื่อให้เกิดความรู้สึกที่ว่าทั้งนายเหมืองและกรรมกรเหมืองต่าง เป็นพวกเดียวกัน การทำงานจะได้เป็นไปอย่างราบรื่น ไม่มีอุปสรรค โดยปกติอั้งยี่นายเหมือง และลูกเหมืองมักจะอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ช่วยเหลือเกื้อกูลกันเท่าที่จะทำได้ หากสมาคมของพวกคนไปมีเรื่องมีราวกับสมาคมอื่น ๆ ก็จะมีร่วมมือกันต่อสู้กับอีกสมาคมหนึ่งอย่าง เข้มแข็ง แต่ใน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ กจข. ร.5 ม.2.12ก/18 -ใบบอกพระอนุรักษโยธา วันพฤหัสบดีแรม 7 ค่ำเดือน 5 จ.ศ. 1246

กจข. ร.5 กท. เล่ม 50 เลขที่ 89 จ.ศ. 1248 ถึงพระอนุรักษโยธา ข่าหลวงให้เร่ง เงิน เรื่องความฝ่ายยี่หีนให้แก่ฝ่ายโฮ เซง

² คุรายละ เอียคไค้ในภาคผนวก ข.

บางครั้งอังกฤษยื่นขายเหมืองและลูกเหมืองที่อยู่ร่วมสมาคมเดียวกัน ทะเลาะวิวาทกันเองก็มี ส่วนใหญ่มักจะเกิดจากปัญหาเรื่องค่าจ้างแรงงาน ทั้งจะเห็นได้จากกรรจลาจลที่เมืองระนองในปลายปี พ.ศ. 2419

นอกจากจะมีปัญหาและการเคลื่อนไหวที่รุนแรงแล้ว อังกฤษภาคใต้ในช่วง พ.ศ. 2410 - 2453 ยังมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับพวกอั้งยี่ในแหลมมลายูของอังกฤษด้วย จึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจว่า อังกฤษได้ช่วยโอกาสนี้ เขาแทรกแซงปัญหาอั้งยี่ภาคใต้หรือไม่ พิจารณาจากหลักฐานต่าง ๆ เท่าที่มีอยู่ กล่าวได้ว่า อังกฤษไม่สนใจที่จะเข้ามายุ่งเกี่ยวกับปัญหาอั้งยี่ภาคใต้แต่อย่างใด ที่เป็นเช่นนี้อาจเป็นเพราะ ในช่วงเวลาดังกล่าว อังกฤษเองกำลังเผชิญกับปัญหาอั้งยี่ในแหลมมลายู และได้รับความเดือดร้อนจากปัญหานี้เป็นอย่างมาก ต้องคอยระงับความวุ่นวาย แก้ไขเหตุร้ายที่เกิดขึ้นอยู่เนือง ๆ¹ อังกฤษจึงคงไม่ปรารถนาจะหาความเดือดร้อนเพิ่มขึ้น ควบคู่กัน เขายังเกี่ยวข้องกับพวกอั้งยี่ภาคใต้ซึ่ง เป็นพันธมิตรของพวกอั้งยี่ในแหลมมลายู ในขณะเดียวกัน ทางฝ่ายอั้งยี่ภาคใต้ก็ไม่ปรารถนาจะคบค้าสมาคมกับอังกฤษเท่าใดนัก เพราะพวกอั้งยี่ส่วนใหญ่มีแนวคิดแบบอนุรักษนิยม และมีทัศนคติในแง่ลบต่อชาวตะวันตก

ควยสภาพการณ์และเหตุผลที่กล่าวมาข้างต้น ทำให้อังกฤษไม่ได้เข้ามายุ่งเกี่ยวกับพวกอั้งยี่ภาคใต้ ส่วนการ เขาแทรกแซงคดีจีน เปกอีในปี พ.ศ. 2421 นั้น อังกฤษกระทำไปโดยมิได้มุ่งหมายที่จะเข้ามาวุ่นวายกับปัญหาอั้งยี่ แต่ต้อง เขาแทรกแซง เพราะบุตรหลานของจีน เปกอีได้ไปร้องทุกข์ขอความ

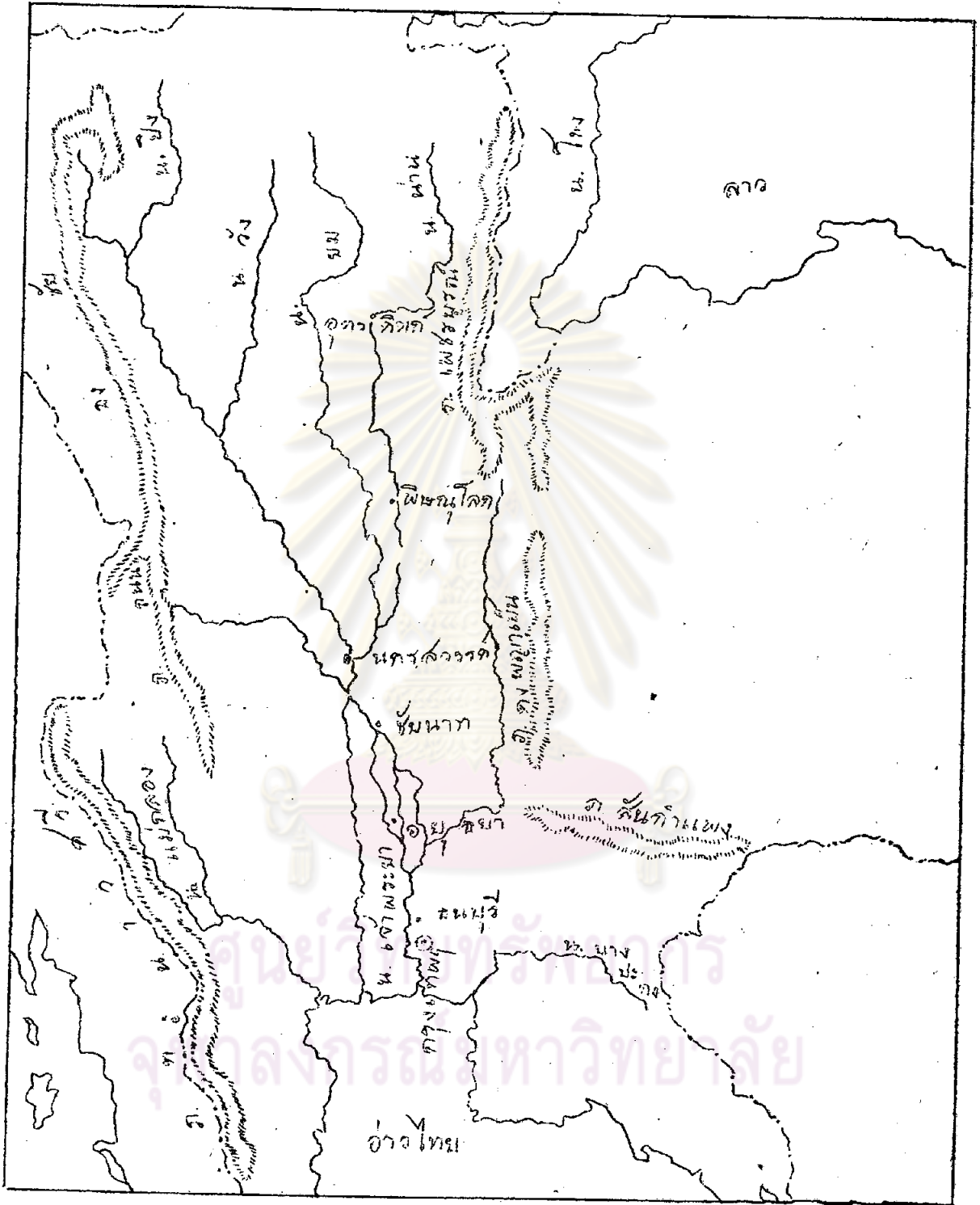
¹ L.F. Comber, Chinese Secret Societies in Malaya: A Survey of the Triad Society from 1800 to 1900.

คุ้มครองจากเจ้าหน้าที่อังกฤษในแหลมมลายู และมีหลักฐานที่เชื่อถือได้แสดง
อย่างแน่ชัดว่า จีน เปกอี เกิดที่ป็นัง อังกฤษจึงต้องให้ความคุ้มครองทางการ
ศาลแก่จีน เปกอีในฐานะที่เป็นคนในบังคับ

เมื่ออังกฤษไม่ได้เข้ามาว่านวายบุง เกี่ยวด้วย ปัญหาอั้งปี้ภาคใต้ที่
เกิดขึ้นในช่วง พ.ศ. 2410 - 2453 จึงเป็นเพียงปัญหาภายใน ซึ่งแม้จะ
ร้ายแรงเพียงใด รัฐบาลก็มักสามารถแก้ไขให้ลุล่วงไปได้ด้วยดี

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนที่แสดงเขตอภัยในภาคกลางตอนล่างแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา